

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет економіки та управління
Кафедра економічної теорії

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	Економічна аналітика
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	05 Соціальна та поведінкові науки
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	051 Економіка

Форма навчання: очна (денна)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «**Аналіз ефективності функціонування державного сектору економіки України**»

здобувача Шайди Анастасії Олексіївни _____
(підпис)

Науковий керівник: к.е.н., доц. Михайлюк М. А.

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

В.о. завідувача кафедри: д.е.н., проф. Кириленко В.І.

(підпис)

Київ 2024

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет економіки та управління
(назва факультету / навчально-наукового інституту)

Кафедра економічної теорії
(назва кафедри)

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ**

**ЕКОНОМІЧНА АНАЛІТИКА
051 - ЕКОНОМІКА**

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант) освітньо-
професійної програми

_____ **М.К. Галабурда**
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20__ р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ **.В.І. Кириленко**
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Шайди Анастасії Олексіївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

Оочної (денної) форми навчання
очної (денної), заочної, дистанційної

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи
на тему «Аналіз ефективності функціонування державного сектору економіки України»

Тему затверджено наказом ректора Університету від "31" січня 2024 р. № 159-ст

Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	Теоретико-методичний аналіз ефективності державного сектору (назва розділу)
Розділ 2	Аналітико-дослідницький підхід у вивченні державного сектору (назва розділу)
Розділ 3	Можливості підвищення ефективності державного сектору підвищення (назва розділу)
Об'єкт дослідження:	Державний сектор
Предмет дослідження:	процес функціонування та управління державним сектором України з урахуванням його ефективності.
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	Дослідження та аналіз ефективності функціонування державного сектору України, виявлення основних проблем та розроблення рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1

Визначення поняття державного сектору, його функцій та основних впливових факторів, визначення провалів ринку та провалів держави

Етапи розвитку поглядів на роль державного сектору в економіці

Визначення методів оцінки та вимірювання ефективності державного сектору

У розділі 2

Визначення особливостей функціонування державного сектору України, виділення основних функцій державного сектору України та основних впливових факторів

Дослідження показників державного сектору України та частки державного сектору

Оцінка ефективності функціонування державного сектору України, виділення основних проблем та причин.

У розділі 3

Аналіз державної політики у сфері управління державною власністю

Аналіз негативних тенденцій у державному секторі, визначення основних причин таких тенденцій

Визначити напрямки удосконалення політики управління державною власністю

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

(ініціали, прізвище)

« _____ » _____ 20__ р.

Завдання одержав здобувач

(підпис)

(ініціали, прізвище)

« _____ » _____ 20__ р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 82 сторінки, 7 таблиць, 8 рисунків, список використаних джерел з 26 найменувань.

«Аналіз ефективності функціонування державного сектору економіки України»

(назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єктом дослідження є державний сектор економіки України.

Предметом дослідження є процес функціонування та управління державним сектором України з урахуванням його ефективності.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – дослідження та аналіз ефективності функціонування державного сектору України, виявлення основних проблем та розроблення рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

Завданнями роботи є:

- Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття державного сектору;
- Аналіз етапів розвитку поглядів на роль державного сектору в економіці з урахуванням теоретичних концепцій;
- Визначення основних показників ефективності державного сектору;
- Аналіз факторів, що впливають на його функціонування;
- Оцінка показників функціонування державного сектору України;
- Виявлення тенденцій розвитку державного сектору в Україні;
- Розроблення рекомендацій на основі виявлених проблем та результатів аналізу.

Методи дослідження:

1) Аналіз літературних джерел та наукових публікацій. Цей метод був використаний для ознайомлення з основними теоретичними підходами до проблеми функціонування державного сектору та визначення ключових концепцій.

2) Емпіричні методи. Для дослідження використовувалися статистичні дані, що стосуються різних аспектів діяльності державного сектору України, які включали показники фінансово-господарської діяльності, соціальні показники, частка державного сектору, тощо.

3) Аналіз нормативно-правової бази. В ході роботи було проведено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють функціонування державного сектору, що дозволило визначити основні положення, принципи та інструменти управління державною власністю та оцінити їх ефективність.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати мають важливе з практичне застосування у вдосконаленні стратегій управління та прийнятті управлінських рішень на рівні державного сектору. В роботі було проаналізовано динаміку показників державного сектору протягом 2018-2022 рр., визначено особливості функціонування державного сектору України та тенденції його розвитку, а також надані рекомендації для підвищення ефективності його функціонування.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2023-2024.

Рік захисту роботи 2024.

Ключові слова: державний сектор, оцінювання ефективності, ефективність державного сектору, управління об'єктами державної власності, суб'єкти господарювання державного сектору, частка державного сектору, приватизація, корпоратизація.

В і д г у к

про кваліфікаційну бакалаврську роботу здобувача навчально-наукового інституту /факультету освітньо-професійної програми « Економічна аналітика»

Шайди Анастасії Олексіївни

(прізвище, ініціали)

на тему **«Аналіз ефективності функціонування державного сектору економіки України»**

(назва теми)

1. Актуальність теми: Аналіз ефективності функціонування державного сектору визначається значенням проблем та тенденцій, які впливають на його розвиток в контексті сучасних вимог стрімкого реформування та модернізації економіки країни та забезпечення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку.
2. Позитивні риси кваліфікаційної роботи: системно досліджуються проблеми стратегій управління та вдосконалення організаційно-економічних механізмів функціонування державного сектору України в останні роки на підставі аналіз статистичних даних та звітів Міністерства економіки України.
3. Наявність самостійних розробок автора полягає в аналізі динаміки показників державного сектору України протягом 2018-2022 рр., визначені особливостей його функціонування та тенденцій розвитку, а також наданні рекомендацій для підвищення ефективності його функціонування в сучасних умовах.
4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: досліджені в роботі особливості функціонування державного сектору надають можливість подальшого теоретичного узагальнення об'єктивних закономірностей становлення державної форми власності в ринкових умовах та вдосконалення практики господарювання державного сектору економіки України у воєнний та повоєнний періоди.
5. Наявність недоліків: в дослідженні варто було б посилити прогностичні бачення перспектив розвитку державного сектору економіки України у прив'язці до інших країни європейської спільноти.
6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: робота самостійним та важливим науковим дослідження функціонування державного сектору України та може бути допущена до захисту.

Науковий керівник: доцент кафедри економічної теорії, к.е.н.,

(посада, учене звання, науковий ступінь)

(підпис)

Михайлюк М.А.

(прізвище, ініціали)

“ ____ ” _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1: Теоретико-методичний аналіз ефективності державного сектору	6
1.1 Визначення поняття державного сектору, причини його виникнення, функції.	6
1.2 Етапи розвитку поглядів на роль державного сектору в економіці	21
1.3 Визначення методів та критеріїв оцінки та вимірювання ефективності державного сектору.	24
РОЗДІЛ 2: Аналітико-дослідницький підхід у вивченні державного сектору України	34
2.1 Особливості функціонування державного сектору України, основні впливові фактори	34
2.2 Аналіз показників функціонування державного сектору України	46
2.3 Оцінка ефективності функціонування державного сектору України	56
РОЗДІЛ 3: Можливості підвищення ефективності державного сектору підвищення ефективності державного сектору	62
3.1 Аналіз державної політики у сфері управління державною власністю ..	62
3.2 Напрямки удосконалення політики управління державною власністю ..	68
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	80

ВСТУП

Актуальність теми:

Державний сектор є важливим компонентом економіки кожної країни, відіграючи ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку та здійсненні стратегічних реформ. Актуальність аналізу ефективності його функціонування визначається потребою в розумінні проблем та тенденцій, які впливають на його розвиток в сучасних умовах. Зокрема, в Україні питання оптимізації державного сектору стають актуальними у контексті стрімкого реформування та модернізації економіки країни та забезпечення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

В Україні державний сектор має значну роль у виробничій діяльності, у державному секторі перебуває великий обсяг майна і ресурсів, має значний вплив на ринок праці та соціальні аспекти, відіграє вагомую частку в інвестуванні.

В економіці України можемо помітити негативну тенденцію до погіршення фінансово-господарських показників, зокрема зменшується чистий фінансовий результат діяльності, зростання заборгованості з виплати заробітної плати, зростання кредиторської та дебіторської заборгованості, збільшується кількість непрацюючих та збиткових суб'єктів господарювання державного сектору. Зокрема у 2020 та 2022 рр. відбулося різке погіршення показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій:

Останні дослідження та публікації в галузі ефективності функціонування державного сектору свідчать про постійну необхідність оновлення стратегій управління та вдосконалення організаційно-економічних механізмів управління. Науковці та практики акцентують увагу на ефективному використанні ресурсів, оптимізації державного управління та підвищенні продуктивності роботи органів влади та підприємств державного сектору.

У великій кількості досліджень від економістів та міжнародних організацій наголошує на проблематиці ефективного функціонування державного сектору та оптимальних його розмірів.

Стаття Є. Шульги (2021р.) розглядає проблематику частки державних витрат та їх впливу на економіку, розглядає проблематику ефективності державного сектору через взаємозв'язок державних витрат та економічного зростання.

Згідно з останніми дослідженнями та публікаціями організації економічного співробітництва та розвитку (2019) в своєму огляді «Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління на підприємствах державної форми власності» висвітлила сучасні підходи до корпоративного управління в державному секторі. Цей документ містить основні принципи управління держаними сектором, які мають на меті підвищення ефективності його функціонування.

Огляд ОЕСР корпоративного управління державних підприємств України (2021) містить дані та рекомендації щодо покращення управління державним сектором.

Мета роботи:

Дослідження та аналіз ефективності функціонування державного сектору України, виявлення основних проблем та розроблення рекомендацій щодо підвищення його ефективності. Завданнями роботи є:

- Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття державного сектору;
- Аналіз етапів розвитку поглядів на роль державного сектору в економіці з урахуванням теоретичних концепцій;
- Визначення основних показників ефективності державного сектору;
- Аналіз факторів, що впливають на його функціонування;
- Оцінка показників функціонування державного сектору України;
- Виявлення тенденцій розвитку державного сектору в Україні;
- Розроблення рекомендацій на основі виявлених проблем та результатів аналізу.

Об’єктом дослідження є державний сектор економіки України. **Предметом** дослідження є процес функціонування та управління державним сектором України з урахуванням його ефективності.

Методи дослідження:

Аналіз літературних джерел та наукових публікацій. Цей метод був використаний для ознайомлення з основними теоретичними підходами до проблеми функціонування державного сектору та визначення ключових концепцій.

Емпіричні методи. Для дослідження використовувалися статистичні дані, що стосуються різних аспектів діяльності державного сектору України, які включали показники фінансово-господарської діяльності, соціальні показники, частка державного сектору, тощо.

Аналіз нормативно-правової бази. В ході роботи було проведено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють функціонування державного сектору, що дозволило визначити основні положення, принципи та інструменти управління державною власністю та оцінити їх ефективність.

Отримані результати мають важливе з практичне застосування у вдосконаленні стратегій управління та прийнятті управлінських рішень на рівні державного сектору. В роботі було проаналізовано динаміку показників державного сектору протягом 2018-2022 рр., визначено особливості функціонування державного сектору України та тенденції його розвитку, а також надані рекомендації для підвищення ефективності його функціонування.

Інформаційна база дослідження:

Інформаційна база дослідження включає широкий спектр джерел інформації, які були використані для проведення аналізу ефективності функціонування державного сектору. Серед цих джерел навчальні посібники, аналітичні стандарти та дослідження ОЕСР, нормативно-правові документи, статистичні матеріали взяті з відкритих джерел та отримані від бази практики.

РОЗДІЛ 1: Теоретико-методичний аналіз ефективності державного сектору

1.1 Визначення поняття державного сектору, причини його виникнення, функції.

Державний сектор є частиною національної економіки. Особливістю державного сектору є те, що фактори виробництва належать державі, держава розпоряджається ними та розподіляє прибуток, тобто держава виступає суб'єктом економічної діяльності. Державний сектор використовує інший механізм дії, який відображає неринкові механізми розміщення ресурсів. Державний сектор розміщує ресурси через політичні рішення та використовує для цього владу і примус. [3, с.2].

Державний сектор – це сукупність підприємств, установ та організацій, що перебувають у державній власності та управляються органом державної влади або уповноваженою особою. Управління державним сектором передбачає діяльність органів державної влади, орієнтованої на заснування нових або реорганізації існуючих державних підприємств, забезпечення умов для їх ефективної діяльності для соціально-економічного розвитку суспільства. [1, с.27]. Державний сектор використовується для досягнення цілей державної політики, зокрема його діяльність може спрямовуватися на соціальний та економічний розвиток.

СНР (система національних рахунків) визначає, що державний сектор складається з загального державного управління (деякі НКО та державні підприємства) та державних корпорацій [17, с. 436]. Тобто державний сектор включає урядові одиниці, НКО контролювані державою, державні корпорації. Урядові одиниці – це унікальні види юридичних осіб, засновані політичними процесами, які мають законодавчу, судову або виконавчу владу над іншими інституційними одиницями в межах певної території. Урядова одиниця має такі основні ознаки: має повноваження збирати кошти шляхом збору податків або обов'язкових трансфертів від інших інституційних одиниць; мають три різні види кінцевих витрат: витрати на безкоштовне надання суспільству колективних послуг, таких як державне управління, оборона, правоохоронні органи; витрати на безоплатне надання товарів чи послуг або за цінами, які не є економічно

значущими, окремим домогосподарствам; трансфери, що виплачуються іншим інституційним одиницям, переважно домогосподарствам, з метою перерозподілу доходів або багатства. Державні корпорації відповідають двом критеріям: корпорація повинна контролюватися тільки іншою державною одиницею та має бути ринковим виробником.

Державний сектор відображає управління державною власністю, а саме управління державними підприємствами та державними корпораціями, та регулювання економічних процесів урядовими одиницями, шляхом здійснення , що дає можливість забезпечити потреби суспільства.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила керівні принципи корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності. Ці принципи охоплюють наступні сфери: засади державної форми власності; функція держави як власника; підприємства державної форми власності в ринкових умовах; справедливе ставлення до акціонерів та інших інвесторів; відносини із зацікавленими сторонами та відповідальна діяльність підприємства; розкриття інформації та прозорість; функції наглядових рад підприємств державної форми власності[2, с.16]. Ці принципи поширюються на будь-яку корпоративну структуру, яка за національним законодавством є суб'єктом господарювання (підприємством), щодо якого держава виконує функцію власника, має вважатися підприємством державної форми власності. Загалом існують наступні керівні принципи[2,с.21-32]:

1) **Держава реалізує права власності щодо ДП в інтересах загалу громадськості.** Держава повинна ретельно оцінювати та розкривати суть цілей на підтвердження державної форми власності та піддавати ці підходи періодичному аналізу. Цей принцип визначає, що державна власність повинна мати на меті максимізація цінності підприємства для суспільства шляхом ефективного розпорядження ресурсами, має бути сформована державна політика власності, політика має містити відповідні процедури підзвітності, опублікована для громадськості, періодично переглядатися.

2) **Держава повинна діяти як поінформований та активний власник**, забезпечувати управління ДП у прозорий та відповідальний спосіб, на високому рівні професіоналізму та результативності.

3) **Відповідно до обґрунтування державної власності, нормативно-правова база стосовно ДП повинна забезпечувати рівні умови та чесну конкуренцію в умовах ринку при здійсненні господарської діяльності підприємствами державної форми власності.**

4) **Якщо ДП є публічною компанією, або іншим чином недержавні інвестори є серед власників ДП, і держава, і держпідприємства мають визнавати права всіх акціонерів та забезпечувати справедливе ставлення й рівний доступ всіх акціонерів до корпоративної інформації.**

5) **Політика власності держави повинна повністю визнавати відповідальність ДП перед зацікавленими сторонами і передбачати, що ДП звітують стосовно стану їх відносин із зацікавленими сторонами. Будь-які очікування держави щодо відповідальної діяльності ДП мають бути чітко вираженими.**

6) **У своїй діяльності ДП мають дотримуватися високих стандартів прозорості й так само, як і публічні компанії, повинні дотримуватися високих стандартів якості бухгалтерського обліку, розкриття інформації, виконання законодавчих вимог і стандартів аудиту.**

7) **Для виконання своїх функцій стратегічного скерування та моніторингу діяльності керівників ДП, Наглядові ради ДП повинні мати необхідні повноваження, володіти потрібними компетентностями й бути об'єктивними. Наглядові ради ДП зобов'язані діяти добросовісно і нести відповідальність за свої дії.**

Ці принципи націлені на досягнення професіоналізму у керуванні державною власністю, досягти в діяльності ДП ефективності, прозорості й підзвітності, забезпечити рівні умови конкуренції між ДП і приватними підприємствами.[2, с.13]

Необхідність існування державного сектору пояснюють існуванням неспроможностей ринку, тобто недосконалостей механізму ринкового середовища, за яких ринок не виконує свої функції та стає неможливим досягнення ефективності розподілу за Парето. До провалів ринку відносять:

- Екстерналії
- монополізація ринку
- суспільні блага
- асиметрична інформація.

Такі недосконалості ринку є підставою для втручання держави в економіку та виникнення державного сектору, задля досягнення ефективності за Парето. Ефективним вважається розподіл за Парето, тобто такий за якого неможливе покращення становища одного індивіда без погіршення іншого. Державний сектор покликаний досягти ефективності за Парето, шляхом перерозподілу ресурсів, коли ринковий механізм не в змозі цього досягти. Розглянемо кожен з цих недоліків ринку детальніше.

Розвиток монополій обмежує конкуренцію на ринку, може призвести до обмежень виробництва, зростанню цін, неефективного розподілу. У випадку коли наявна монополія, в тому числі природна, держава має здійснювати своє регулювання задля досягнення ефективності розподілу ресурсів. Внаслідок діяльності монополії утворюються чисті суспільні втрати, які складаються зі втрат виробника та втрат споживача. Втрати виробника і споживача відображають суму зменшення надлишку виробника і споживача. Оскільки монополіст встановлює ціну вищу за рівноважну, а обсяг відповідно менший, відбувається скорочення надлишку споживача, який розподіляється між надлишком виробника та чистими втратами монополії. До чистих втрат монополії також додаються втрати надлишку виробника. З метою зменшення чистих втрат від монополії, держава вдається до регулювання обсягів певного блага та встановлення меж ціни, або націоналізації виробництва.

Необхідність виробництва суспільного блага також вимагає втручання держави у ринковий процес. Через неподільність суспільного блага та

неможливості відлучити від його споживання, виробництво такого блага є не вигідним на конкурентному ринку, однак дуже важливим для суспільного добробуту, завдяки державному виробництву виникає можливість виробити та розподіляти суспільні блага відповідно до суспільного попиту. Говорячи про суспільні блага в Україні варто відмітити стратегічні підприємства, особливо військово-промисловий комплекс, який забезпечує національну безпеку та оборону, відповідно при дослідженні ефективності державного сектору необхідно враховувати таку важливу роль цих підприємств.

Інформаційна асиметрія, тобто коли сторони угоди володіють неоднаковою інформацією, що підвищує ризиковість та невизначеність угод, вимагає втручання держави для уникнення зменшення обсягів обмінів та зменшення добробуту суспільства.

Наявність негативних зовнішніх ефектів зменшує ефективність функціонування ринку та зменшує суспільний добробут. За наявності негативних екстерналій вигоди отримує одна особа або підприємство, натомість витрати покладаються на все суспільство, тому виникає необхідність державного регулювання задля зменшення таких негативних впливів. Прикладом негативних екстерналій є забруднення навколишнього середовища промисловими підприємствами, задля уникнення такого зовнішнього ефекту можуть використовувати правове регулювання діяльності (зокрема встановлення норм та стандартів виробництва), а також регулювати діяльність підприємств за допомогою фіскальної політики (зокрема коригуючий податок, що покликаний впливати на поведінку суб'єктів господарювання, шляхом обкладання їх додатковими витратами). Таким чином граничні витрати виробника мають зрівнятися з граничними суспільними втратами.

Тобто на ринку можуть виникати обставини, які ускладнюють або обмежують ринкові механізми, можуть впливати на ефективність та справедливість розподілу ресурсів, відповідно виникає необхідність участі держави в економічних процесах. Всі перелічені провали ринку свідчать, що в багатьох випадках саморегуляція ринку не працює та не забезпечує оптимального

розподілу ресурсів, а певні блага взагалі не здатні вироблятися ринком, що і створює необхідність державного регулювання економіки. Задля виконання державою своїх задач і функцій використовуються фінансові інструменти, за допомогою яких відбувається вилучення частини доходів суб'єктів та їх перерозподіл.

Державний сектор є важливою частиною національної економіки. Він виконує важливі функції, зокрема виробництво суспільних благ, ліквідація провалів ринку, виконання функцій держави, забезпечення умов для економічного зростання та ефективного розподілу за Паретто. Тому, при оцінці ефективності функціонування державного сектору, необхідно враховувати не лише фінансові показники, а й ті функції, які виконують суб'єкти державного сектору.

За перевищення оптимальної ролі держави в економіці або за занадто малого втручання держави в економіку, спостерігається негативний ефект на економічне зростання, таке явище називають провали держави або фіаско держави.

Провали держави – це явище, коли держава не в змозі забезпечити ефективний розподіл та використання суспільних ресурсів. Виділяють наступні провали держави[3,с.22]:

- обмеженість інформації;
- недосконалість політичного процесу;
- специфіка роботи бюрократичного апарату;
- «ефект кобри»

Діяльність держави в будь-якому випадку впливатиме на приватний сектор економіки та на економічне зростання. У випадках неефективного управління та занадто великої частки державного сектору виникатимуть негативні наслідки від втручання держави в економіку. Обмеженість інформації виникає як в приватному так і державному секторі, вона пов'язана передусім зі складністю збору інформації, оцінки результатів діяльності, аналізу вигід і витрат. У випадку такої складності у отриманні достовірної інформації, досить складно спрогнозувати наслідки державного управління, оцінити їх необхідність та проконтролювати процеси, відповідно доцільніше відмовитися від розширення державного сектору, оскільки

будь-яке рішення має ґрунтуватись на чіткому обрахунку вигід і витрат від управлінського рішення. А в умовах повної власності держави на ресурси такі обрахунки проходять ще складніше, зокрема через складність визначення цінності цих ресурсів.

Недосконалість політичного процесу означає неможливість кожного окремого індивіда впливати на політичні рішення, на відміну від ринкового процесу, де кожен споживач здатен висловити свої інтереси через вибір товарів. При виборі суспільних благ споживач може використовувати лише право голосу, або, в окремих випадках, лобіювати державні рішення, що часто здійснюють лише вузькі групи населення. До недосконалостей політичного процесу відносять: проблема агентських відносин, проблема диктату більшості.[5, с.303]

Бюрократичний апарат є монополією у наданні державних послуг. Бюрократи націлені на отримання власних вигід. Відповідно до моделі Нісканена метою бюрократичної організації є не максимальне насичення попиту населення суспільними благами за якомога нижчою ціною, а збільшення власного бюджету, яке дозволяє їм розширити повноваження та внутрішнє споживання. Бюро використовуючи своє монопольне становище вироблятиме обсяг, який є максимально доступним для виробництва за штучно заниженими цінами, а додаткові витрати на неефективне виробництво покриваються за рахунок дотацій з державного бюджету, а уповноважене бюро при цьому збільшує свій власний бюджет і роль у фінансах країни.[5,с.307]

Ефект кобри є прикладом неефективності державних рішень. Цей ефект демонструє, що певні урядові рішення можуть не викликати очікуваного результату, а лише погіршувати проблему або призводять до непередбачуваних негативних наслідків, на вирішення якої вони спрямовані. Наявність цього ефекту пояснюють природнім прагненням індивідів обійти правила встановлені урядом, внаслідок чого втрачається контроль держави над соціально-економічними процесами.

Для уникнення провалів держави використовують принципи державного регулювання економіки – «істотних, стійких закономірностей, відношень або

взаємозв'язків державно-управлінської діяльності як фундаментальних, науково обґрунтованих, а у деяких випадках і законодавчо закріплених, положень» [4, с. 17]. Ці принципи включають: об'єктивність (забезпечення дотримання об'єктивних закономірностей та реальних можливостей), універсальність (використання напрацьованих теорій державного регулювання), законність (розроблення правових засад діяльності та чітке дотримання норм права), достатність (зарахування до сфери державного регулювання тільки тих напрямів господарювання, які не забезпечують ринкові механізми), поступовість розвитку (необхідність поступової заміни адміністративних методів державного регулювання правовими та економічними).

В залежності від частки засобів виробництва у державній власності та механізму регулювання економіки виділяють типи економічних систем: натуральне господарство, ринкова економіка, командно-адміністративна, змішана економіка. Ринкова економіка ґрунтується на приватній власності та саморегуляції ринку. Командно-адміністративна економіка ґрунтується на державній власності на ресурси та державному регулюванні економіки. Змішана економіка є переважаючим типом економічної системи. Змішана економіка є поєднанням приватної власності та саморегулювання ринку з помірним державним втручанням в економіку. Тож функції, які виконує державний сектор значною мірою залежать від масштабів державного сектору та державного втручання. Так в ринковій економіці державний сектор має здійснювати мінімальне втручання в ринок та пов'язане переважно з забезпеченням права на приватну власність, забезпечення суспільних благ, охорона правопорядку та захист національної безпеки, фінансова функція. В командно-адміністративній економіці державний сектор виконує функції пов'язані з розподілом ресурсів, виробництва благ, встановлення ціни та обсягів виробництва, розподіл доходів, тощо. В змішаній економіці державний сектор має значно менший вплив на економіку ніж в командно-адміністративній. В змішаній економіці державний сектор володіє певною часткою ресурсів, тобто може виступати як виробник, може здійснювати регулювання економічної

діяльності, однак державне регулювання поєднується з приватною власністю та вільним ринком.

У змішаній економічній системі на державу покладені загальноекономічні функції[1,с.33]:

- забезпечення ефективності національної економіки (формування правової основи господарської діяльності та забезпечення її реалізації);
- монетарний вплив;
- фінансова політика (у т.ч. для формування сприятливого економічного клімату щодо заохочення розвитку бізнесу, підтримки перспективних галузей);
- забезпечення оптимального функціонування ринкового механізму (активізація конкуренції, демонополізація економіки, антиінфляційна політика тощо);
- забезпечення економічної стійкості (нівелювання кризових явищ, галузевих диспропорцій);
- захист внутрішнього ринку і підтримка національного виробництва; забезпечення повної зайнятості, зовнішньоекономічної рівноваги;
- гарантування соціальної справедливості (розв'язання тих економічних проблем, які механізм ринкового саморегулювання ефективно вирішити неспроможний).

Підприємства та корпорації можуть переходити між державним та приватним секторами через процес приватизації та націоналізації. Приватизація – це продаж акцій або іншого капіталу, що належить державі, іншим інституційним одиницям приватного сектору, тобто відбувається обмін урядом державної власності на грошові кошти або інші фінансові активи. В результаті приватизації відбувається зменшення контролю та вимог уряду стосовно державної корпорації, водночас власність переходить від держави до суб'єкта приватного сектору.

Націоналізація є процесом купівлі державою підприємств приватного сектору, з метою отримання контролю над цим підприємством. Націоналізація може відбуватися у два способи: купівля акцій та привласнення або конфіскація. Ці способи різняться в залежності від взаємної згоди сторін угоди або її відсутності. Націоналізація та приватизація у фінансовому обліку СНР відображаються як звичайні фінансові операції.

Ефективність державного сектору певною мірою пов'язана з його масштабом. Розміри державного сектора залежать від багатьох факторів, а оптимальні його розміри можуть різнитися для кожної держави. До таких факторів, що впливають на масштаби державного сектора, відносять: розміри території, особливості природнього середовища, культурні особливості, тощо.

Також в періоди криз та різноманітних потрясінь спостерігається тенденція до зростання втручання держави в економіку. Державний сектор збільшує свої масштаби з метою зменшити економічні втрати в цей період, водночас це є і вимушеним заходом у зв'язку з підвищенням потреби у суспільних благах, соціальному захисті, збільшення ролі держави. Таке явище називають ефект храповика, який показує залежність між циклічністю економіки та присутністю держави в економіці. У фазі піднесення наявні більші державні доходи, відповідно уряд спрямовує їх на державні програми та соціальне забезпечення. Однак на фазі спаду економіки уряд не завжди йде на скорочення державних витрат, а вдається до заходів стимулювання економіки, що збільшує дефіцит бюджету та сприяє зростанню державного боргу. [5, с.292]

Тож, розміри державного сектору залежать від багатьох факторів та різняться залежно від інституційного середовища в конкретній країні. Частка державного сектору має бути такою аби ефективно впливати на ринковий процес та усувати провали ринку, водночас не виходити за рамки тих сфер діяльності, які не можуть бути забезпечені ринковим механізмом.

Державний сектор сприяє економічному зростанню, оскільки ефективно державне втручання в ринковий процес усуває провали ринку, тим самим забезпечуючи ефективний розподіл, однак після перевищення своїх оптимальних

розмірів він сприяє сповільненню економічного зростання та зменшення приросту ВВП. Так А. Вагнер вивів закон про зростання публічних витрат. Він визначив, що існує тенденція до експансії публічного, а отже, державного сектора разом з економічним і культурним прогресом у сферах двох органічних завдань держави (закон і влада; культура і добробут країни). [3, с.7] Тобто державний сектор має специфічну властивість збільшувати свою частку в економіці. Таке розширення державного сектору має 2 основні причини: економічну (зростання потреби у суспільних благах та збільшення витрат на державні програми) та політичну (збільшення витрат пов'язане зі змаганням за прихильність виборців) [3, с.7]

За теорією нафтової плями, яку вивів Людвіг фон Мізес, втручання держави в економіку розповсюджується як нафтова пляма в ґрунтових водах: запровадження державного регулювання в одній сфері спричиняє необхідність регулювання інших. За гіпотезою Боумоля виробництва з високим ступенем технологічного розвитку “тяжіють” до приватного сектора, тоді як низькотехнологічні галузі, які не мають значного потенціалу, функціонують в межах суспільного сектору, що вимагає спрямовувати значні витрати на менш технологічно розвинуте виробництво. [3, с.8]

Водночас зростання державного сектору призводить до сповільнення зростання ВВП. Тобто, внаслідок економічного зростання, збільшується державний сектор, що починає сповільнювати темпи економічного зростання. Річард Армі пов'язав приріст ВВП на душу населення з розміром держави.

Оптимальні розміри державного втручання можна визначити за допомогою кривої Армі-Рана, яка демонструє зв'язок між часткою державних витрат у ВВП та темпами економічного зростання. Існує точка за якої за певної частки державних витрат темпи зростання економіки є максимальним – це є точка Т. Скалі, яка показує оптимальний рівень державних видатків. Вона має різні значення у різних країнах. [6, с.3]. Натомість за повної відсутності державного регулювання і за максимального регулювання економіки, можемо спостерігати мінімальне зростання ВВП на душу населення. Якщо державний сектор має розміри менші за оптимальні, відповідно не досягається максимально можливе економічне

зростання. Якщо ж державні видатки перевищують оптимальні розміри, це сповільнює економічне зростання. Тобто, після досягнення певного оптимального розміру, подальше розширення державного сектору є недоцільним.

Масштаби державного сектору значною мірою залежать від інституційного середовища та особливостей конкретної країни. Так країни Європи мають більшу частку державного сектору, коли наприклад США має меншу частку. Такі відмінності зумовлені різною соціальною політикою країн, культурними особливостями та історичним розвитком.

Варто зазначити, що в багатьох джерелах, частка державного сектору визначається за часткою державних витрат у ВВП. Таке визначення можемо пояснити, з тієї точки зору, що державний сектор відображає сукупність державних органів влади та суб'єктів господарювання державної форми власності, які фінансуються за допомогою фінансових надходжень бюджету, однак це є більше визначенням розміру суспільного сектору, який є ширшим за державний. Натомість, відповідно до методичних рекомендацій Міністерства економіки України, частка державного сектору розраховується за допомогою сукупності показників, які відображають частку суб'єктів господарювання державного сектору в економіці. Ці показники включають [7, п.8]:

1) Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальній кількості суб'єктів господарювання на кінець відповідного періоду.

2) Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання за відповідний період.

3) Питома вага чистого прибутку (сальдо) суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі чистого прибутку (сальдо) суб'єктів господарювання за відповідний період.

4) **Питома вага за звітний період середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки в середній вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання за відповідний період.**

5) **Питома вага середньої кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальній середній кількості працівників суб'єктів господарювання за відповідний період.**

6) **Питома вага доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання за відповідний період.**

7) **Питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки в загальному обсязі капітальних інвестицій суб'єктів господарювання за відповідний період.**

Після обрахунку всіх показників розраховується середньоарифметичне значення показників (за квартал, півріччя і 9 місяців беруться показники 1, 2 і 4; за рік – 1, 2, 4, 5, 7; решта показників використовуються для аналізу процесів у державному секторі).

Державний сектор України, відповідно до ЗУ «Про управління об'єктами державної власності», складається з суб'єктів управління, суб'єктів господарювання, об'єктів державної власності [9]. Суб'єкт управління – це орган влади, який управляє об'єктом державної власності або має певні повноваження у здійсненні впливу на об'єкти державної власності або регулюванні діяльності. Суб'єкт господарювання державного сектору – це саме підприємство, яке є державною власністю, або господарське товариство з державною часткою понад 50 відсотків чи часткою, яка становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів, тобто такий суб'єкт, який володіє державним майном (об'єктом державної власності).

До суб'єктів господарювання державного сектору відносять [7, п.2]:

1. Суб'єкти, що діють на основі лише державної власності: державні підприємства, у тому числі казенні підприємства об'єднання державних підприємств та інших організаційно-правових форм та їх дочірні підприємства.

2. Суб'єкти, державна частка у статутному капіталі яких перевищує 50 відсотків

3. Суб'єкти, державна частка у статутному капіталі яких становить величину, що забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів

Суб'єктами управління об'єктами державної власності є [9, ст.4]:

1. Кабінет Міністрів України;
2. центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності;
3. міністерства, інші органи виконавчої влади та державні колегіальні органи
4. Фонд державного майна України;
5. органи, що забезпечують діяльність Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України;
6. органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами;
7. державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації
8. Національна академія наук України, галузеві академії наук.

До об'єктів державної власності відносять [9, ст.3]:

- 1) майно, яке передане казенним підприємствам, державним некомерційним підприємствам в оперативне управління;
- 2) майно, яке передане державним комерційним підприємствам, установам та організаціям;
- 3) майно, яке передане державним господарським об'єднанням;

- 4) корпоративні права, що належать державі у статутних капіталах господарських організацій;
- 5) державне майно, що забезпечує діяльність Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України;
- 6) державне майно, передане в оренду, лізинг;
- 7) державне майно, передане та/або створене (збудоване) на підставі договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства
- 8) державне майно, що перебуває на балансі господарських організацій і не увійшло до їх статутних капіталів або залишилося після ліквідації підприємств та організацій;
- 9) державне майно, передане в безстрокове безоплатне користування Національній академії наук України, галузевим академіям наук;
- 10) безхазяйне та конфісковане майно, що переходить у державну власність за рішенням суду;
- 11) державне майно, надане суб'єкту господарювання на праві господарського відання відповідно до законодавства.

Отже, державний сектор економіки складається з урядових одиниць, державних НКО та державних корпорацій. Державний сектор України, відповідно до законодавства, складається з суб'єктів управління, суб'єктів господарювання та об'єктів державної власності. Масштаби державного сектору залежать від багатьох факторів та можуть сильно відрізнятися у різних країнах в залежності від їх соціальної та економічної політики, історичного розвитку та національних особливостей. Функції, які виконує державний сектор та межі його втручання, залежать від його масштабів, ступеню втручання держави в економіку, циклічності економіки, національних особливостей, тощо.

1.2 Етапи розвитку поглядів на роль державного сектору в економіці

Розуміння ролі державного сектору змінювалася в різні періоди розвитку економічної думки. Ступінь втручання держави в економіку, а також критерії оцінювання ефективності такого втручання, змінювалися протягом еволюції економічної ролі держави. Розглянемо основні економічні теорії.

Меркантилізм (15-16 ст.) був першою спробою аналізу економічних процесів. Меркантилізм характеризувався політикою протекціонізму, відповідно держава виконувала функції регулювання зовнішньоекономічних відносин, встановлення мита на експорт та імпорт, стимулювання експорту, державна регламентація внутрішнього промислового виробництва, контроль грошового обігу і грошової системи. Загалом теорія меркантилізму передбачала розширення функцій держави, активне державне втручання в промисловість та торгівлю задля забезпечення активного торгового балансу.[12, с.263]

На заміну меркантилізму прийшла класична політична економія (17-19 ст.), яка проголошувала свободу введення господарства, мінімальне втручання держави та здатність економіки до саморегулювання. Основоположниками є А. Сміт та Д. Рікардо. Сміт наголошував на саморегуляції ринку – невидимої руки ринку, а державне втручання визнавав непотрібним і небажаним, а державу описував як нічного сторожа. Оскільки ринок регулюється за допомогою вільної конкуренції та приватної власності, роль держави зводилася до забезпечення економічної свободи, захисту приватної власності та виконання інших функцій, таких як: оборона, освіта, утримання громадських установ.[12, с.346]

Німецька історична школа, що виникла в середині 19 ст., досліджувала національну економіку з позиції історизму, визнавала важливу роль держави в економіці. Держава виступає як важливий інститут, що виконує економічні та соціальні функції. Німецька історична школа не визнавала універсальних економічних законів класичної політичної економії, наголошуючи на національних особливостях країн.

У 20 пр. 20 ст. виник напрям кейнсїанство, в основі якого лежать праці Кейнса. Кейнс довів, вільний ринок не здатний до саморегулювання та

наголошував на необхідності втручання держави в економіку. Кейнсіанство наголошувало на значній ролі держави, саме вона може створювати умови для економічного розвитку, завдяки державному регулюванню можна досягти більших темпів економічного зростання. [12, с.632]. Саме кейнсіанство почало наголошувати на неспроможності ринку до саморегуляції та необхідності його регулювання з боку держави. Кейнсіанство важливу увагу приділяло виходу економіки з кризи та важливості державного втручання задля стабілізації економіки. Відповідно до теорії Кейнсіанства, державне втручання в економіку у періоди криз полягає у кількох основних аспектах: «необхідність збільшення державних інвестицій з метою пожвавлення економічної кон'юнктури, зниження відсоткової ставки (політика «дешевих грошей»), допустимий рівень інфляції, стимулювання сукупного попиту тощо.»[13, с.75]. Кейнс наголошував на важливості подолання безробіття. Кейнсіанський підхід полягає у «стимулювання попиту через досягнення повної зайнятості шляхом державного маніпулювання податками і витратами»[12,с.666]. Зростання інвестицій призводить до пожвавлення економічної діяльності, а відповідно і до зростання національного доходу та зайнятості. Тож кейнсіанство стало напрямом, який почав досліджувати макроекономічні показники, довів неефективність саморегуляції ринку та важливості державного втручання.

Разом з кейнсіанством виник неолібералізм, що розвивався в межах неокласичної економічної традиції, захищаючи принципи економічної свободи, приватної власності та вільної конкуренції. Однак неолібералізм переглянув роль держави. Представники визнавали неспроможності ринку, а на державу покладали функції забезпечення макроекономічної рівноваги, антициклічного та антимонопольного регулювання, стабілізації грошово-кредитної системи, соціального захисту населення, створення умов для вільного ціноутворення, конкурентних ринків тощо. [13,с.146]. У 1980-х рр. під впливом ідей ринкового лібералізму багато країн розпочали процеси приватизації, дерегуляції та лібералізації ринків. Це призвело до зменшення впливу держави в економіці.

На противагу кейнсіанству, у 70 рр. 20 ст. виникла монетаристська теорія, яка не погоджувалася з необхідністю державного втручання. Державне втручання в економіку за монетаризмом має обмежуватися грошовою політикою. Вирішальну роль в макроекономічному регулюванні відіграє грошово-кредитний обіг. [13, с. 172].

Інституціоналізм, що виник у 20 ст., наприкінці 20-початку 21 ст. став одним з провідних напрямів світової економічної науки. Представники інституціоналізму критикували неокласичну економічну теорію. Інституціоналізм акцентує на ролі інститутів (правових, політичних, соціальних та інших установ) у формуванні економічних відносин і розвитку економіки. Державі приділяє важливу роль у формуванні та забезпеченні ефективної роботи інституцій в економіці, а саме створення правової бази, захист власності, регулювання ринків, створення соціальних програм, підтримка інфраструктури.

З розвитком концепції сталого розвитку роль держави в економіці також почала змінюватися. З виникненням концепції сталого розвитку, роль держави переосмислюється та розширюється, щоб забезпечити збалансований та стійкий розвиток, який враховує потреби сучасного суспільства та майбутніх поколінь. Зокрема відбувається інтеграція соціальних, екологічних та економічних аспектів, розширення ролі регулювання, спрямованого на забезпечення сталого розвитку, участь громадськості та міжнародного співробітництва в досягненні цілей, застосування принципів екологічної стійкості. У зв'язку з цим з'явилося нові напрями в економічній науці, це зокрема зелена економіка, соціальна економіка, циркулярна економіка, блакитна економіка. Роль держави відповідно до цих теорій може варіюватися, але в цілому вона визначається бажанням забезпечити стійкий та збалансований розвиток економіки, суспільства та навколишнього середовища.

У ході розгляду етапів розвитку поглядів на роль державного сектору в економіці стало очевидним, що ця роль еволюціонувала протягом історії економічної думки. Роль держави змінювалася від протекціоністської політики за меркантилізму до політики невтручання класичної політичної економії яка віддавала перевагу мінімальному втручання держави та визнавала потенціал

саморегулювання ринку. Ключові етапи, такі як поява кейнсіанства та монетаризму, вказують на поступову зміну уявлень про необхідність державного втручання у вирішенні економічних проблем. Кейнсіанство, зокрема, довело неефективність саморегуляції ринку та акцентувало на необхідності державного стимулювання економіки в періоди криз та надання соціального захисту населенню. Поява концепції сталого розвитку привело до нового уявлення про роль держави в економіці. Зелена економіка, соціальна економіка, циркулярна економіка та інші нові напрями в економічних дослідженнях акцентують на необхідності забезпечення сталого розвитку, який враховує економічні, соціальні та екологічні аспекти. У цьому контексті роль держави переосмислюється та розширюється, забезпечуючи ефективну регуляцію, стимулювання інновацій та соціальний захист, а також сприяючи розвитку стійкої економіки та суспільства. Отже, історія розвитку економічної думки демонструє поступову трансформацію уявлень про роль держави в економіці, від активного регулювання до більш збалансованого підходу, який враховує різноманітні аспекти сталого розвитку, водночас не існує спільного розуміння рівня втручання держави в економіку та однозначного визначення ролі держави.

1.3 Визначення методів та критеріїв оцінки та вимірювання ефективності державного сектору

Державний сектор має певні особливості, що обмежують застосування критеріїв оцінки ефективності приватних підприємств. При оцінці ефективності державного сектору необхідно враховувати, що [16, с. 118]:

- суб'єкти державного сектору здійснюють діяльність на основі державної форми власності;
- суб'єкти державного сектору не можуть самостійно приймати рішення про ліквідацію або оголошення банкрутом;
- суб'єкти державного сектору не завжди є прибутковими установами, а отже, метою їхньої діяльності є виконання на належному рівні визначених статутом функцій, а не отримання прибутку;

- джерелом покриття витрат на виконання визначених функцій є асигнування з бюджету (кошти загального фонду) та інші доходи (кошти спеціального фонду);
- склад майна, результати діяльності, рух грошових коштів відображаються у фінансовій звітності, форми якої затверджені для суб'єктів державного сектору та відрізняються від форм інших господарюючих суб'єктів;
- фінансування діяльності здійснюється згідно із затвердженим кошторисом, усі надходження мають цільове призначення, за необхідності збільшення сум витрат спочатку вносяться зміни до кошторису;
- обмежені можливості з формування оборотних активів, а відповідно, залежність фінансового стану від бюджетних асигнувань;
- визначення та оцінка результату діяльності суб'єктів державного сектору та якості виконання визначених функцій є досить складним та специфічним.

Ефективність суб'єктів господарювання державного сектору можна оцінити різними шляхами[16,с.119]:

- Аналіз фінансової звітності
- Аналіз виконання кошторису
- Фінансовий аналіз
- Аналіз ефективності діяльності

Методологія оцінювання ефективності державного сектору України оцінюється за методичними рекомендаціями наказу міністерства економіки №253 (Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності) та постановою кабінету міністрів №832 («Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності»).

Суб'єкти господарювання державного сектору України, відповідно до методичних рекомендацій міністерства економіки, оцінюються за 4 групами показників[14,п.4.1]:

- соціально-економічні показники (середньооблікова кількість штатних працівників, наявність заборгованості з виплати заробітної плати)
- показники фінансово-господарської діяльності та виконання фінансових планів;
 - обсяги (темпи зростання) чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг),
 - чистого прибутку (збитку),
 - відрахувань частини чистого прибутку до державного бюджету (для державних підприємств),
 - відрахувань до фонду на виплату дивідендів, нарахованих на акції (частки), що належать державі в статутному капіталі господарських товариств (для господарських товариств),
 - капітальних інвестицій
- показники стану активів, зносу основних засобів;
 - вартість активів;
 - вартість оборотних активів,
 - власного капіталу;
 - первісна вартість та ступінь зносу основних засобів
- коефіцієнти фінансової стійкості, покриття, платоспроможності.

Суб'єкт господарювання оцінюється за критерієм результатів фінансово-господарської діяльності, а ефективність управління оцінюється враховуючи результати оцінки суб'єктів господарювання та критерії стану використання та збереження майна, повноти та своєчасності виконання зобов'язань суб'єктами управління.

Для оцінки результатів фінансово-господарської діяльності використовуються наступні критерії, відповідно до яких нараховуються бали[15, дод.1]:

•Відсутність заборгованості з виплати заробітної плати - у разі відсутності заборгованості - 2 бали, у разі зменшення - 1 бал, у разі наявності - 0 балів

•Темп зміни середньомісячної заробітної плати штатних працівників (порівняно з відповідним періодом минулого року) – визначається темп зростання показника – темп зміни більше ніж 100% - 1 бал, менше або дорівнює 100% - 0 балів

•Виконання фінансового плану за показниками. Критерій розраховується шляхом ділення фактичного значення на планове і множиться на 100, таким чином отримуємо відсоток на який було виконано фінансовий план. Якщо темп зміни більше або дорівнює 100% - 1 бал, менше ніж 100% - 0 балів. Розраховується за показниками:

- чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
- чистого прибутку (збитку)
- частини чистого прибутку, що відраховується до державного бюджету (для державних підприємств)
- частини чистого прибутку, що відраховується до фонду на виплату дивідендів, нарахованих на акції (частки), що належать державі в статутному капіталі господарських товариств (для господарських товариств)
- капітальних інвестицій

•Зміна розміру чистого прибутку (збитку) – чистий прибуток збільшився - 5 балів, зменшився - 1 бал, не змінився - 2 бали; чистий збиток зменшився - 3 бали, збільшився - 0 балів

•Коефіцієнт покриття – розраховується шляхом ділення оборотних активів на поточні зобов'язання - коефіцієнт ≥ 1 - 1 бал, коефіцієнт < 1 - 0 балів

•Ступінь зносу основних засобів – знос основних засобів ділиться на первісну вартість основних засобів і множиться на 100 - ступінь зносу $< 70\%$ - 1 бал, $\geq 70\%$ - 0 балів.

•Коефіцієнт фінансової стійкості – власний капітал ділиться на суму довгострокових і поточних зобов'язань - коефіцієнт > 1 - 1 бал, коефіцієнт < 1 - 0 балів

•Коефіцієнт платоспроможності – власний капітал ділиться на валюту балансу - коефіцієнт $> 0,5$ - 1 бал, коефіцієнт $< 0,5$ - 0 балів

•Аудиторський висновок – є необов'язковим, може оцінюватися як умовно-позитивний (2 б.) та умовно-позитивний із застереженнями (1 б.), в інших випадках нараховується 0 балів.

Відповідно до розрахунку показників нараховуються бали, які сумуються. Максимальна кількість балів: 18 за річного оцінювання та 16 за квартального. Якщо суб'єкт набрав більше 75% балів – діяльність суб'єкта господарювання вважається ефективною, 50% - 75% – задовільною, менше 50% – неефективною. На додачу до визначених неефективних суб'єктів за згаданими критеріями, неефективними вважаються непрацюючі суб'єкти господарювання та ті, щодо яких відсутні інформація.

Оцінка ефективності управління використовує результати оцінки фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, кількість затверджених (погоджених) фінансових планів працюючих суб'єктів господарювання, кількість укладених контрактів з керівниками працюючих суб'єктів господарювання, відсутність заборгованості з виплати заробітної плати, виконання завдань з упорядкування об'єктів державної власності (чи наявні в управлінні непрацюючі суб'єкти господарювання та ті, що не подають звітності).

Оцінка ефективності управління об'єктами державної власності використовує наступні критерії [15, п.7]:

- Результати оцінки фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання (Якщо діяльність 100% суб'єктів господарювання оцінено як

ефективну - 20 балів; діяльність 100% суб'єктів господарювання оцінено як задовільну - 10 балів).

- Кількість затверджених (погоджених) фінансових планів працюючих суб'єктів господарювання (100% суб'єктів господарювання працюють за затвердженими (погодженими) фінансовими планами - 10 балів).
- Кількість укладених контрактів з керівниками працюючих суб'єктів господарювання (Суб'єктом управління укладено контракти з керівниками 100% працюючих суб'єктів господарювання - 10 балів).
- Відсутність заборгованості з виплати заробітної плати (100% суб'єктів господарювання не мають заборгованості з виплати заробітної плати - 10 балів).
- Виконання завдань з упорядкування об'єктів державної власності (завдання з упорядкування об'єктів державної власності виконано у визначені терміни в повному обсязі та які не потребують упорядкування - 10 балів).

В результаті оцінки за наведеними критеріями суб'єкт управління може набрати 60 балів, при чому бали нараховуються пропорційно. Управління може бути визнане як позитивне управління (45-60), задовільне (30-45), негативне (до 30).

Як бачимо показники оцінювання ефективності наведені у методичних рекомендаціях Міністерства економіки стосуються оцінки суб'єктів господарювання та суб'єктів управління. Оцінювання суб'єктів господарювання ґрунтується переважно на дослідженні показників фінансово-господарської діяльності, також досліджують соціально-економічні показники, однак вони враховують лише кількість працівників в державному секторі та заборгованість з виплати заробітної плати, тобто враховує лише складову зайнятості населення. Однак державний сектор виконує й інші функції: це зокрема виробництво суспільних благ, виробництво критично важливих товарів, виконання функції оборони, тощо. Відповідно визначення ефективності державного сектору за фінансовими показниками є не завжди доцільним, оскільки державний сектор, по-перше, не орієнтований на отримання прибутку, а орієнтований на виконання своїх функцій, по-друге, часто фінансується дотаціями з держбюджету. Відповідно

аналіз ефективності роботи державного сектору має ґрунтуватися на аналізі якості та кількості виробленої продукції та ефективності використання державних коштів.

Іншим напрямом оцінки ефективності державного сектору є аналіз ефективності державного регулювання економіки. Ефективність державного регулювання економіки – це «співвідношення між досягнутими результатами відповідної державно-управлінської діяльності і загальними витратами ресурсів на отримання цих результатів» [4, с.18]. Ефективність державного регулювання економіки оцінюють у двох аспектах: економічна ефективність та соціальна ефективність [4, с. 19]. Економічна ефективність оцінюється за допомогою вартісних показників витрат та результатів. При визначенні економічної ефективності можуть використовуватися наступні показники: ВВП, ВНП, ЧНП, НД, особистий дохід (PI), дохід після сплати податків (DI), обсяг особистих споживчих витрат (C), обсяг інвестицій (I) та ін. Соціальна ефективність не завжди може бути кількісно виміряна, оскільки відображає вплив державного сектору на суспільні процеси, може вимірюватися за показниками рівня життя населення, доступності суспільних благ, забезпечення зайнятості, задоволення соціальних запитів, сприятливого навколишнього середовища, зростання тривалості життя.

Оцінку ефективності державного сектору можна аналізувати з точки зору результативності (співвідношення між фактичними результатами і запланованими) та продуктивності (співвідношення між досягнутими результатами і витратами).

Існує велика кількість показників ефективності державного регулювання. Їх поділяють на групи: соціально-економічні, економічні, соціальні, індикатор якості державного управління Інституту Світового банку, індекси конкурентоспроможності, індекси якості бізнесклімату, якість життя та людський розвиток [4, с.22]. Ефективність державного управління визначають шляхом порівняння та зіставлення багатьох характеристик. Показники ефективності різняться у різних випадках, вони залежать від очікуваних результатів, особливостей конкретного управлінського рішення або сфери управління, наявності доступної інформації, тощо.

Одним зі способів підвищення ефективності державного сектору є використання системи управління орієнтоване на результат (УОР), яка є одним з принципів всеохоплюючого управління якістю, відображених у документах Європейського фонду управління якістю, на яких ґрунтуються європейські стандарти та системи управління якістю. ОЕСР визначає управління, орієнтоване на результат, як « управління цикл, у рамках якого визначаються цільові значення у сфері ефективності і результативності; керівники мають можливості для їх досягнення; здійснюється оцінка та забезпечується звітність досягнутих результатів, надалі ця інформація використовуватиметься для прийняття рішень»[10, с.14]. Однією зі форм цієї системи є бюджетування, орієнтоване на результат, що передбачає аналіз співвідношення виділених бюджетних ресурсів та планових результатів.

УОР спрямоване на підвищення ефективності та результативності державного управління, підвищення якості управлінських рішень, підвищення прозорості і підзвітності державного сектору, досягнення економії бюджетних витрат. У світовій практиці УОР

Також для підвищення ефективності роботи державного сектору застосовують Керівні принципи щодо корпоративного управління, що згадувалися у першому підрозділі цього розділу. Загалом принципи корпоративного управління стосуються діяльності державних підприємств, їх управління, контролю та моніторингу їх діяльності. Ці принципи спрямовані на розвиток практик корпоративного управління в державних підприємствах, зокрема, на підвищення прозорості, ефективності та відповідальності.. Натомість система УОР фокусується на досягненні конкретних результатів і показників ефективності в державного управління, тобто головна увага приділяється досягнення визначених цілей та результатів.

Висновки до розділу 1:

1) Державний сектор – це сукупність підприємств, установ та організацій, що перебувають у державній власності та управляються органом державної влади або уповноваженою особою. Державний сектор України, відповідно до

законодавства, складається з суб'єктів управління, суб'єктів господарювання та об'єктів державної власності.

2) Існування державного сектору обумовлюють провалами ринку – недосконаlostями механізму ринкового середовища, за яких ринок не виконує свої функції та стає неможливим досягнення ефективності розподілу за Парето. До них відносять : екстерналії, монополізація ринку, суспільні блага, асиметрична інформація.

3) Масштаби державного сектору залежать від багатьох факторів та можуть сильно відрізнятися у різних країнах в залежності від їх соціальної та економічної політики, історичного розвитку та національних особливостей.

4) Частка державного сектору розраховується за методичними рекомендаціями Міністерства економіки, розрахунки проводяться за визначенням частки кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки, чистого доходу (виручки) від реалізації продукції суб'єктів господарювання державного сектору, чистого прибутку (сальдо) суб'єктів господарювання державного сектору, середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору, середньої кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки.

5) Існують різні теорії щодо масштабів державного сектора, це зокрема закон про зростання публічних витрат А. Вагнера, теорія нафтової плями Людвіга фон Мізес, гіпотеза Боумоля, крива Армі-Рана.

6) Задля підвищення ефективності функціонування державних підприємств ОЕСР було розроблено принципи корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності, що покликані досягти ефективності та прозорості функціонування державних підприємств.

7) Окрім цього, для підвищення ефективності державного сектору використовують систему управління орієнтоване на результат.

8) Оцінку ефективності функціонування державного сектору економіки України здійснює Міністерство економіки за показниками фінансово-

господарської діяльності та соціально-економічними показниками. Оцінюється діяльність суб'єктів господарювання державного сектору та суб'єктів управління.

9) Для аналізу ефективності державного регулювання економіки використовують показники економічної та соціальної ефективності. Таким чином отримується загальний вплив державного сектору на соціально-економічні процеси, оцінюються наслідки державних програм та політик.

РОЗДІЛ 2. Аналітико-дослідницький підхід у вивченні держсектору

2.1 Особливості функціонування державного сектору України, основні впливові фактори

Державний сектор економіки України характеризується, досить великою кількістю державних підприємств, серед яких значна частка є непрацюючими або збитковими, або такими, які не подать звітну інформацію. Нижче в таблиці 2.1 наведені дані про кількість підприємств та їх частку протягом 2018-2022 рр.

Загалом з динаміки кількості суб'єктів і їх структури, можемо помітити зменшення кількості суб'єктів господарювання державного сектору загалом. Значною мірою змінилася структура суб'єктів:

- значно зменшилася частка прибуткових суб'єктів господарювання з 34,2% до 19%.
- частка безприбуткових суб'єктів змінилася незначно з 2,3% до 2,1%
- частка збиткових також зросла незначною мірою з 12,2% до 12,8%
- натомість частка непрацюючих суб'єктів зросла 39,1% до 49,6%
- частка суб'єктів щодо яких відсутня інформація зросла з 12,2% до 16,5%.

Також варто звернути увагу на те, що кількість і частка прибуткових підприємств значно зменшилася у 2022 році, що ми можемо пояснити початком повномасштабної війни, однак наявність тенденції до їх зменшення наявна протягом 2018-2021 рр. свідчить про проблему функціонування державного сектору, загалом протягом періоду прибуткові суб'єкти господарювання зменшилися на 556 од. або 48,3%. При цьому загальна кількість зменшилася на 237 од. або 7%, тобто зміна кількості прибуткових суб'єктів пов'язана не з загальною тенденцією зменшення державних підприємств, а з погіршенням фінансово-господарських показників суб'єктів господарювання. Подібна картина спостерігається і з непрацюючими суб'єктами господарювання. Спостерігаючи за динамікою збиткових, можемо помітити коливання їх кількості протягом періоду

(зменшення у 2019, зростання у 2020, чергове зменшення у 2021 та зростання у 2022). Однак, з огляду на їх частку, вона зростає у 2018-2020 рр. до 13,8%, зменшується у 2021 до 9,8%, та зростає до 12,8% у 2022 р. Непрацюючі суб'єкти господарювання зросли протягом періоду найбільшою мірою, на 238 од.

Досить високий відсоток, підприємств щодо яких відсутня інформація може свідчити про складність подання звітностей у відповідні органи та у зв'язку з перебуванням суб'єктів господарювання на тимчасово окупованих територіях України (до переліку суб'єктів господарювання не включено лише 167 тих, що розташовані на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь). У 2020 році 342 суб'єкти господарювання державного сектору перебували в зоні ООС (операція об'єднаних сил) – це 10% від загальної кількості, у 2022 р. можемо очікувати зростання кількості таких суб'єктів господарювання у зв'язку з повномасштабною війною. Розглядаючи динаміку кількості суб'єктів господарювання, можемо помітити зменшення кількості суб'єктів з недоступною інформацією з 409 од. у 2018 до 393 у 2019, надалі відбулося збільшення і у 2021 р. їх кількість склала 591, натомість у 2022 р. чисельність зменшилася до 516 од. Тобто така велика кількість суб'єктів господарювання щодо яких відсутня інформація викликана не перебуванням об'єктів держвласності на непідконтрольних Україні територій, а проблемами з поданням даних.

Звітності щодо діяльності суб'єктів господарювання подаються у вигляді електронної звітності «Бест Звіт Oracle». Без отримання електронних звітностей Мінекономіки не має можливості перегляду показників фінансових звітів та формування аналітичних довідок та зведених звітів. За повідомленнями Міністерства економіки у 2022 р. з 89 суб'єктів управління об'єктами державної власності, подали звітність в електронному вигляді до електронної бази даних, а саме здійснили консолідацію звітності за 2022 рік 49 суб'єктів управління, а також було виявлено, що більшість суб'єктів господарювання здійснюють наповнення бази даних електронної звітності, але суб'єкт управління не формує зведений електронний звіт. Тобто наявна проблематика комунікації між суб'єктами управління, суб'єктами господарювання та Мінекономіки. Відповідно виникає

питання перегляду процесу надання звітностей та функціонування програмного забезпечення «Бест Звіт Oracle», оскільки неподання звітностей 40 суб'єктів управління свідчить про проблеми, що виникають у самому механізмі подання звітів. За 2021 р. з 89 суб'єктів управління звітність подали звітність 38 суб'єктів, а у 2020 р. з 87 лише 40.

Загалом з огляду на кількість суб'єктів господарювання державного сектору, можемо визначити досить велику їх кількість при чому значну частину їх займають непрацюючі суб'єкти та ті щодо яких відсутня інформація. Відповідно виникає необхідність перегляду діяльності цих суб'єктів господарювання та розгляд можливості їх приватизації.

Табл. 2.1 – Кількість державних суб'єктів господарства в Україні з їх розподілом на прибуткові, безприбуткові, збиткові, непрацюючі та з відсутньою інформацією.

	2018		2019		2020		2021		2022	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
Всього по Україні (з НАК "Нафтогаз України")	3363	100	3293	100	3343	100	3 302	100	3 126	100
- прибуткові	1150	34,2	1063	32,3	947	28,3	870	26,3	594	19,0
- безприбуткові	79	2,3	73	2,2	48	1,4	61	1,8	65	2,1
- збиткові	411	12,2	399	12,1	463	13,8	323	9,8	399	12,8
- непрацюючі	1314	39,1	1365	41,5	1490	44,6	1 457	44,1	1 552	49,6
- інформація відсутня	409	12,2	393	11,9	395	11,8	591	17,9	516	16,5

Джерело: складено самостійно на основі даних отриманих під час проходження практики[21].

Серед суб'єктів господарювання більшу частину займають державні підприємства – 2835 од у 2022 р., господарських товариств у 2022 р. налічувалося 291 од. Загалом протягом 2018-2022 рр. зменшилася кількість державних підприємств на 236 од. або на 7%. Кількість господарських товариств зменшилася на 13 од. або на 4,7%.

Найбільша кількість суб'єктів господарювання державного сектору станом на 2022 р. зосереджена у Києві – 974 од., також досить велика їх кількість у Донецькій області – 305, Харківській області – 200, Луганській області – 181, Львівській – 159, Дніпропетровській – 156, Одеській – 155, Київській 143. Тобто ми маємо високу концентрацію державних суб'єктів господарювання у Києві та

Київській області – наявна нерівномірність розподілу суб'єктів господарювання. Іншими регіонами де наявна значна кількість суб'єктів господарювання є регіони багаті на природні ресурси (Луганська, Донецькі області) та інші економічно розвинені регіони (Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Одеська області). За межами України знаходиться 5 суб'єктів господарювання і всі вони є непрацюючими.

За показником частки непрацюючих суб'єктів та суб'єктів з відсутньою інформацією, Луганська область займає перше місце серед регіонів України – в області з 181 суб'єкта господарювання працює лише 1, тобто 99,4% суб'єктів є непрацюючими. Подібна ситуація з Донецькою областю – з 305 суб'єктів працюють лише 13, тобто 95,7% є непрацюючими. Також в Херсонській області 96,3% суб'єктів є непрацюючими (з 54 од. працює лише 2). Такий великий відсоток непрацюючих суб'єктів господарювання можемо пояснити бойовими діями на території областей та окупацією значної частини територій цих областей, внаслідок чого було зупинено роботу суб'єктів господарювання та втрапилась можливість отримувати інформацію щодо цих суб'єктів.

У більшості регіонів частка непрацюючих суб'єктів господарювання зросла у 2022 р. порівняно з 2021 р. Найбільше зростання зафіксовано у Херсонській області (їх частка зросла з 67,9% до 96,3%). Наявні лише 3 області, в яких частка непрацюючих суб'єктів господарювання зменшилася: Івано-Франківська область (зменшилася з 50,8% до 44,4%), Тернопільська (з 70,8% до 68,2%), м. Київ (з 63,6% до 62,3%), у Львівській області їх частка не змінилася (56,6%).

У Івано-Франківській області зменшилася загальна кількість суб'єктів господарювання на 5 од., при чому зменшилася кількість непрацюючих на 6 од., а кількість працюючих зросла на 1. У Тернопільській області загальна кількість суб'єктів зменшилася на 4 од., працюючі не змінилися, непрацюючі зменшилися на 4 од. У Києві загальна кількість збільшилася на 10 од., працюючі зросли на 16 од., непрацюючі зменшилися на 6 од.

Також в аналізі державного сектору важливим є виокремлення стратегічних об'єктів державної власності. Такі об'єкти затверджуються Кабінетом Міністрів

України відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності». Ці об'єкти визначаються за критеріями, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 999[18, п.1]:

- **підприємства паливно-енергетичного комплексу**, які забезпечують цілісність об'єднаної енергетичної системи України, зокрема диспетчерське (оперативно-технологічне) управління зазначеною системою, експлуатують магістральні та міждержавні електричні мережі; атомні електростанції; гідроелектростанції з греблями, що забезпечують водопостачання споживачам; гідроакумуючі електростанції та гідроелектростанції (крім малих гідроелектростанцій); державне підприємство “Енергоринок”; підприємства, що провадять діяльність з транспортування магістральними газо- та нафтопроводами і зберігання у підземних нафто- та газосховищах;
- **підприємства, що здійснюють транспортування хімічних продуктів магістральними трубопроводами та обслуговування таких трубопроводів;**
- **підприємства, що здійснюють геологічне вивчення і розробку нафтогазоносних надр** з метою пошуку та розвідки родовищ нафти і газу, видобутку нафти і газу або їх зберігання, повернення (захоронення) супутніх і стічних вод, інших відходів, що видобуваються в процесі розвідки і розробки родовищ нафти і газу;
- **підприємства, що здійснюють видобування та переробку корисних копалин загальнодержавного значення;**
- **підприємства, що провадять топографо-геодезичну і картографічну діяльність;**
- **підприємства, що провадять гідрометеорологічну діяльність;**

- підприємства, що провадять діяльність у сфері телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом та надання послуг поштового зв'язку, державні радіо- і телекомпанії;
- підприємства залізничного транспорту загального користування, а також підприємства автомобільного, морського та річкового транспорту;
- підприємства авіаційної та ракетно-космічної промисловості;
- підприємства, віднесені до категорій цивільної оборони;
- підприємства, контроль за діяльністю яких з боку держави гарантує захист громадян від наслідків впливу неконтрольованого виготовлення, використання або реалізації небезпечної продукції, послуг або небезпечних виробництв;
- хлібоприймальні та хлібозаготівельні підприємства, що забезпечують розміщення і зберігання матеріальних цінностей державного резерву, в тому числі мобілізаційних запасів, та зберігання продукції державного інтервенційного фонду;
- підприємства, які становлять науковий і науково-технічний потенціал держави та є виконавцями загальнодержавних цільових науково-технічних програм і державних замовлень;
- підприємства - суб'єкти природних монополій, які провадять діяльність на загальнодержавному ринку товарів;
- підприємства, частка продукції яких на загальнодержавному ринку товарів, що має важливе соціально-економічне значення, перевищує 35 відсотків, або ті, які разом з одним або двома іншими підприємствами мають на такому ринку сукупну частку, що перевищує 50 відсотків, або не більше ніж з чотирма іншими підприємствами мають на такому ринку сукупну частку, що перевищує 70 відсотків;

- підприємства, **середньооблікова кількість штатних працівників яких перевищує 5 тис. осіб;**
- підприємства, які **належать до категорії великих платників податків.**

Щоб бути віднесеним до стратегічного підприємства має відповідати хоча б одному критерію з перелічених.

Окремо варто звернути увагу на те, що в перелічених критеріях відсутнє визначення оборонно-промислового комплексу як стратегічних. Однак це пов'язано з тим, що ці підприємства можуть мати інший статус або бути розглянуті в рамках окремих законодавчих або регуляторних актів. Наявність окремого закону "Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі", свідчить про те, що оборонно-промисловий комплекс є важливим для безпеки держави. Він може мати стратегічне значення з точки зору оборони та безпеки, але, через свою специфіку, регулюється окремими нормами законодавства, які можуть визначати особливі умови управління, контролю та використання об'єктів державної власності в цій галузі. Загалом такий підхід є типовим для сфери оборонно-промислового комплексу, оскільки ця галузь має свої особливості і потребує спеціального підходу до управління та регулювання.

Вагомим фактором виникнення неефективних явищ в державному секторі є корупційна складова. В Україні корупція має значні масштаби. Вона поширена у всіх сферах. Індекс сприйняття корупції оцінює масштаби корупції в державному секторі, коливається в межах 0-100, чим більшого значення набуває показник, тим менший рівень корупції в країні. Індекс сприйняття корупції у 2022 році становив 33, а середній глобальний індекс складав 43. За рейтингом подолання корупції Україна у 2022 р. займає 116 місце з 280 країн. Станом на 2023 рік показник покращився і склав 36 балів, а за рейтингом країн Україна зайняла 104 місце [19]. Тобто антикорупційні заходи є дієвими, однак рівень корупції все ще залишається досить високим та загрожує ефективному функціонуванню державного сектору та економічному розвитку.

Корупція у державному секторі передусім поширена у публічних закупівлях, у діяльності державних підприємств, у розподілі державних фінансів, у масштабних державних проектах. Перші цикли приватизації проходили за недостатньо розвиненого механізму приватизації, відсутності критеріїв віднесення державних об'єктів до процесу приватизації, відсутності вільного доступу до приватизації та закритості процесу, відсутності контролю за процесом приватизації. Задля зменшення корупційних проявів в Україні було застосовано систему прозорих закупівель на електронних торгових системах, наприклад Prozorro-продажі. Завдяки впровадженню цієї системи вдалося значно збільшити прозорість та відкритість угод у державному секторі, дозволило здійснювати моніторинг та нагляд за угодами в державному секторі, підвищило ступінь контролю, залученість громадян до контролю. Значною мірою Prozorro-продажі зменшили корупцію в процесі приватизації державного майна. Застосування принципу відкритості та прозорості відбувається значно легше при використанні інтернет-платформи з відкритим доступом до інформації про угоди та доступністю до самого процесу приватизації та контролю за ним.

Корупція поширена в багатьох сферах діяльності. Високий рівень корупції в Україні призводить до значних негативних наслідків, це зокрема зменшення інвестицій, обмеження конкуренції, зменшення ділової активності, негативні суспільні наслідки. Корупція в державному секторі проявляється як у взаємодії держави з приватними суб'єктами, так і у взаємодії всередині державного сектору(між суб'єктами державного сектору).

Як згадувалося у попередньому розділі, відповідно до законодавства, державний сектор України складається з об'єктів державної власності, суб'єктів господарювання та суб'єктів управління. Суб'єктами управління є органи державної влади, на які покладено функції нагляду та контролю за діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору. Моніторинг виконання суб'єктами управління функцій з управління об'єктами державної власності та оцінювання ефективності функціонування суб'єктів здійснюється на трьох рівнях: суб'єктами господарювання щодо об'єктів державної власності; суб'єктами управління щодо

суб'єктів господарювання; Мінекономіки щодо здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності суб'єктами управління.

Суб'єкти управління отримують необхідну інформацію та звіти від суб'єктів господарювання, і подає її Мінекономіки у визначені терміни. Ця інформація стосується: майнового стану суб'єктів, показників фінансово-господарської діяльності, стану виконання фінансового плану та платоспроможності, спрямування частини чистого прибутку (дивідендів) до державного бюджету, виконання керівником суб'єкта господарювання умов контракту кожного окремого суб'єкта господарювання, прийнятих та реалізованих управлінських рішень, ефективності управління об'єктами державної власності відповідно до критеріїв.

Окрім суб'єктів управління до Міністерства економіки подають наступну інформацію:

- Держстат – про перелік державних комерційних та казенних підприємств, державних акціонерних товариств;
- Мін'юст – про суб'єкти господарювання, стосовно яких порушено провадження у справі про банкрутство;
- Фонд державного майна – про наявність і поточний стан об'єктів державної власності та будь-які зміни їх стану за даними Єдиного реєстру об'єктів державної власності.

Міністерство економіки узагальнює та аналізує отриману інформацію та подає звіт про ефективність управління об'єктами державної власності до Кабінету Міністрів України та в подальшому опубліковується.

При погіршенні показників фінансово-господарської діяльності Мінекономіки подає пропозиції до Кабінету Міністрів, які стосуються зміни законодавства, прийняття управлінських рішень (зміна суб'єкта управління, передачі майна у комунальну чи приватну власність, відчуження пакетів акцій, закріплення пакетів акцій в державній власності, тощо). Також у разі значного погіршення показників подає Держаудитслужбі та Мінфіну пропозиції щодо

доцільності проведення державного фінансового аудиту або інспектування певних суб'єктів господарювання та пропозиції щодо доцільності перевірки фактів порушень законодавства у сфері управління об'єктами державної власності посадовими або уповноваженими особами.

Тобто як бачимо моніторинг та оцінювання ефективності діяльності державного сектору проводиться на різних рівнях, а Міністерство економіки здійснює узагальнення даних отриманих від нижчих рівнів управління та розробляє пропозиції щодо підвищення ефективності.

Кожен суб'єкт господарювання підпорядковується якому-небудь суб'єкту управління. Цей суб'єкт управління здійснює функцію нагляду та контролю за об'єктами державної власності, подає інформацію щодо цього об'єкту до Мінекономіки – це спрощує моніторинг за об'єктами державної власності, сприяє ефективному їх використанню та підпорядковуванню органам управління тієї ж сфери або ж здійснюють постачання товарів та обслуговування відповідного органу управління. Наприклад, коли підприємства оборонно-промислового комплексу підпорядковуються концерну «Укроборонпрому» (Державне підприємство "Антонов", Державне підприємство "Житомирський бронетанковий завод", Державне підприємство "Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро "прогрес" імені академіка О.Г.Івченка, Державне підприємство "Шосткинський завод "імпульс", та інші).

Однак не завжди такий підхід є ефективним, оскільки не завжди суб'єкти господарювання, що підпорядковуються органу управління, є необхідними для його функціонування, виготовляють суспільні послуги чи товари чи є стратегічним об'єктом або природною монополією. Як ми згадували в попередньому розділі, існує кілька причин втручання держави в економіку – це провали ринку (екстерналії, монополізація ринку, суспільні блага, асиметрична інформація). Державний сектор покликаний виправляти ці провали ринку. Натомість в державному секторі економіки України існують суб'єкти господарювання перебування у державній власності яких не є обумовленими, це наприклад санаторії, готельні комплекси, продовольчі підприємства, покликані виробляти продукти для

відповідних органів управління. Такі суб'єкти господарювання є радянським спадком, вони були покликані задовольняти благами держслужбовців та є не виправданими в ринковій економіці. За ринкової економіки будь-яке приватне підприємство може задовольнити потреби у продовольстві, в тому числі і органи державної влади. За існування одного підприємства, наприклад постачальника продовольства, яке покликане забезпечувати продукцією лише окремі органи влади, виникає обмеження конкуренції, зменшення ефективності, втрати для державного бюджету чи корупційні ризики. При проведенні тендерів на держзамовлення виникає можливість отримання більш якісної продукції за нижчими цінами у ринкових виробників.

Серед конкретних таких прикладів, можемо навести суб'єкти господарювання, що підпорядковуються Державному Управлінню Справами (ДУС), а саме: Державне підприємство "Санаторій "Кришталевий палац", Державне підприємство "Будівельно-монтажне управління Державного Управління Справами", Державне підприємство "Санаторій "Конча-Заспа", Державне підприємство "Санаторій" Моршинський", Державне підприємство "Житомирський лікєро-горілочний завод", Державне підприємство "Санаторій "Збруч", Державне підприємство "Чайка", та інші. Ці підприємства недоцільно утримувати у державній власності. Деякі такі підприємства вже проходять процедуру приватизації наприклад: готель «Україна», комплекси «Пуща-Водиця» і «Конча-Заспа», лікєро-горілочний завод тощо.

Окрім суб'єктів господарювання перебування яких у державній власності є не виправданим, існують суб'єкти господарювання, які можна назвати проблемними або неефективними, перебування яких у державній власності має обґрунтовані причини, однак не виконує своїх функцій або приносить збитки. В такому випадку виникає необхідність більш детального моніторингу за діяльністю суб'єкта господарювання та суб'єкта управління, втручання органу влади вищого рівня у їх діяльність та контроль.

У таблиці 2.2 наведено розподіл суб'єктів господарювання за видами діяльності. Найбільше суб'єктів господарювання у сфері професійної наукової та

технічної діяльності (880 од. або 28,2%), сільського господарства, лісового та рибного господарства (539 од. або 17,2%), переробної промисловості (537 од. або 17,2%), будівництво (177 од. або 5,7%), добувна промисловість і розроблення кар'єрів (158 од. або 5,1%). Загалом 66,2% є непрацюючими або з відсутньою інформацією, серед суб'єктів господарювання найбільшу частку таких суб'єктів мають такі типи діяльності: будівництво (85,9%), добувна промисловість і розроблення кар'єрів (85,4%), надання інших видів послуг (83,3%), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (80,1%). Найменшу частку непрацюючих суб'єктів має сфера мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 23,3%.

Табл. 2.2 – Розподіл суб'єктів господарювання за видами діяльності у 2022 р.

Назва секцій економічної діяльності	Загальна кількість, одиниць		
	всього	працюючі	непрацюючі та інформація відсутня
Всього по Україні:	3 126	1 058	2 068
Професійна, наукова та технічна діяльність	880	263	617
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	539	284	255
Переробна промисловість	537	147	390
Будівництво	177	25	152
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	158	23	135
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	146	29	117
Інформація та телекомунікації	123	53	70
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	107	41	66
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	84	44	40
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	60	46	14
Операції з нерухомим майном	53	18	35
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	49	13	36
Освіта	39	14	25
Тимчасове розміщування й організація харчування	38	12	26
Фінансова та страхова діяльність	38	10	28

Продовження таблиці 2.2

Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	37	18	19
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	30	9	21
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	25	8	17
Надання інших видів послуг	6	1	5

Джерело: складено самостійно на основі даних отриманих під час проходження практики [21].

Процес приватизації може допомогти зменшити кількість непрацюючих підприємств на балансі держави. Процес приватизації регулює ЗУ «Про приватизацію державного і комунального майна». Приватизації не підлягають: підприємства, що забезпечують безпеку держави (тобто, оборонно-промисловий комплекс), природні монополії, підприємства, що мають важливе значення для суспільства або чийі послуги/товари не можуть виконуватися приватним бізнесом. Приватизація почалася з початком незалежності України, однак на початкових етапах приватизація відбувалася без єдиного узгодженого механізму, була хаотичною та містила корупційну складову. Починаючи з 2017 року було покращено нормативно-правову базу, запроваджено систему Prozorro, що значно зменшило корупційну складову приватизації, зробило цей процес доступним та відкритим.

2.2 Аналіз показників функціонування державного сектору України

Як вказувалося у першому розділі, Міністерство економіки оцінює ефективність діяльності суб'єктів господарювання за соціально-економічними показниками, показниками фінансово-господарської діяльності, показники стану активів, коефіцієнти фінансової стійкості, покриття, платоспроможності. У табл. 2.3 наведені показники фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання державного сектору.

Табл. 2.3 – Показники фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання державного сектору у 2018-2022 рр.

рік	2018	2019	2020	2021	2022
Загальна кількість, одиниць	3363	3293	3343	3 302	3 126
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	779372	723 584	715 001	639 822	568 353
Сума заборгованості з виплати заробітної плати, тис. гривень	912943,26	973 828	1 191 297	752 330	1 050 798
Загальна вартість активів, тис. грн.	1 497 969 727,50	1 549 013 909	1 678 754 308	1 730 894 263	1 858 210 329
Ступінь зносу, %	67	60	59,52	60,28	63,97
Оборотні активи, тис. грн.	448 599 584	499 068 297	516 836 532	485 008 436	653 701 668
Власний капітал, тис. грн.	892 357 263	1 549 013 909	881 705 735	929 799 052	855 121 915
Дебіторська заборгованість, тис. грн.	200 706 539	196 873 547	212774866	254950965	427998008
Кредиторська заборгованість, тис. грн.	449 935 409,10	468 268 100	648 485 658	662 537 749	858 254 684
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	532427159,3	711 907 066	684 807 309	742 800 782	764 605 558
Чистий фінансовий результат, тис. грн.	31 235 619	52 145 468	-51 288 337	48 165 832	-91 331 756

Джерело: складено самостійно на основі даних отриманих під час проходження практики [21].

Тож, протягом досліджуваного періоду можемо помітити тенденцію до зменшення середньооблікової кількості штатних працівників протягом досліджуваного періоду. Загалом протягом 2018-2022 рр. кількість штатних працівників суб'єктів господарювання державного сектору скоротилася на 211019 ос. або на 27%. Протягом періоду 2018-2022 рр. важко визначити виражену тенденцію зміни кількості працівників за прибутковими чи збитковими суб'єктами господарювання державного сектору. Так у 2018-2019 рр. можемо помітити незначне зростання працівників у прибуткових та незначне зменшення у

збиткових. Натомість у 2020 р. значно зменшалася кількість працівників прибуткових суб'єктів та значно зросла кількість працівників збиткових суб'єктів. Протилежна ситуація спостерігається у 2021 р.

Щодо показника заборгованості виплати заробітної плати важко визначити чітку тенденцію зміни показника. Заборгованість з виплати заробітної плати коливається протягом 2018-2022 рр, набуваючи максимальних значень у 2020 та 2022 рр. Більшу заборгованість мають збиткові суб'єкти господарювання, причому ця різниця є дуже значною – у 2022 р. 82% усієї заборгованості були у збиткових суб'єктів, хоча заборгованість прибуткових суб'єктів також зростає протягом 2020-2022 рр. Загалом з огляду на різкі коливання показника виплати заробітної плати у збиткових суб'єктів, можемо дійти висновку, що їх здатність та можливість здійснювати виплати залежить від загальної економічної ситуації та фінансових показників.

Загальна вартість активів зростала з кожним роком, вони зросли на 24%. При цьому зменшився ступінь зносу з 67% до 63,9%. Оборотні активи також зростають щороку протягом 2018-2022 рр., за період зросли на 45,7%.

Вартість власного капіталу суб'єктів господарювання державного сектору зменшувалася у період 2020-2022 рр., після зростання у 2019 р. У 2018 та 2021 рр. власний капітал збиткових суб'єктів господарювання набуває від'ємного значення, відповідно в цей період борги та інші зобов'язання перевищують вартість всіх активів. Загальне зменшення показника власного капіталу може свідчити про зменшення можливості суб'єкта господарювання фінансувати свою діяльність та здійснювати інвестиції за рахунок внутрішніх ресурсів. Таке зменшення власного капіталу означає фінансові труднощі та викликано спадом ринкової активності.

Також варто звернути увагу на тенденцію до зростання кредиторської та дебіторської заборгованості. Кредиторська заборгованість за досліджуваний період зросла на 408 319 275 тис. грн або на 90,8%. Дебіторська заборгованість зросла на 227 291 469 тис. грн або на 113,2%. Кредиторська заборгованість значно перевищує дебіторську. Перевищення кредиторської заборгованості на

дебіторською свідчить про те, що державні підприємства можуть стикатися з фінансовими труднощами, коли їм потрібно сплатити більше, ніж вони отримують.

Також протягом періоду погіршився показник чистого фінансового результату. Чистий фінансовий результат є додатним протягом 2018-2019 рр. та у 2021 р., у 2020 та 2022 рр. показник набуває від'ємного значення. Так у 2020 році показник склав -51 288 337 тис. грн (порівняно з 2019 р. він знизився майже у 2 рази). А у 2022 р. показник зменшився до -91 331 756 тис. грн, порівняно з 2021р. показник зменшився майже у 3 рази. Враховуючи, що чистий дохід від реалізації продукції суб'єктів господарювання державного сектору має позитивне значення протягом усього періоду та має незначне зростання у 2021-2022 рр., суб'єкти господарювання мають дохід від продажу продукції вищий за собівартість виробництва, однак можуть мати високі витрати на операційну діяльність, фінансові витрати пов'язані з утриманням боргу або зобов'язань, також однією з причин можуть бути корупційні процеси в державному секторі.

Тобто загальні витрати підприємств (операційні витрати, фінансові витрати, податки) перевищують загальний дохід, навіть при наявності прибуткової реалізації продукції.

Загалом можемо дійти висновку, що у кризові періоди державний сектор несе значні збитки. Можемо бачити погіршення деяких фінансово-господарських показників у 2020 та 2022 рр., це зокрема заборгованість виплати заробітної плати, чистий фінансовий результат. Інші показники фінансово-господарської діяльності мають помітний тренд до погіршення, це зокрема зростання кредиторської заборгованості, дебіторської заборгованості, зменшення власного капіталу, зменшення середньооблікової кількості працівників. Також маємо відмити зменшення ступеня зносу та зростання чистого доходу від реалізації продукції та зростання загальної вартості активів.

Зростання більшості показників, таких як загальна вартість активів, оборотні активи та чистий дохід від реалізації продукції, свідчить про певний рівень ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору. Однак, необхідно приділяти увагу зростанню заборгованості з виплати заробітної

плати та негативному чистому фінансовому результату в певні роки, що може вказувати на наявність проблем у фінансовому управлінні.

Оскільки державний сектор економіки виконує важливу соціально-економічну роль, окрім аналізу показників фінансово-господарської діяльності, при прийнятті управлінських рішень необхідно враховувати особливості конкретного суб'єкту господарювання, чи віднесений від до стратегічних чи оборонно-промислового комплексу, його вплив на соціально-економічний розвиток, та наслідки від прийнятого рішення стосовно цього суб'єкту господарювання. Аналізувати соціальну ефективність державного сектору досить складно, оскільки по-перше державні органи не опубліковують статистику щодо соціального ефекту, по-друге не завжди соціальну ефективність можна визначити кількісно.

Для кращого розуміння впливу державного сектору на економіку детальніше розглянемо показник частки державного сектору в економіці та надходження до державного бюджету від державної власності.

Передусім варто згадати, що економіка України має досить велику кількість суб'єктів господарювання державної форми власності і значна частина з них є непрацюючими. Ще значна частина функціонує але не виконує задачі, які обумовлювали б існування державного сектору у цій сфері. Тобто державний сектор перевищує свої оптимальні розміри, тим самим сповільнюючи економічне зростання.

Частка державного сектору розраховується за кількома складовими:

- частка суб'єктів господарювання державного сектору в економіці
- частка чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки
- частка середньої вартості необоротних та оборотних активів

- частка середньої кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору
- частка капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки

Дані частки державного сектору за 2020 рік усього та за окремими видами економічної діяльності наведені у табл. 2.4. Частка державного сектору не обраховувалася Міністерством економіки за 2021-2023 рр. Найсвіжіші дані, розміщені на сайті Міністерства економіки України, визначають частку державного сектору за 9 місяців 2021 року, однак для зручності використовуватимемо дані за 2020 рік

Державні суб'єкти господарювання за своєю кількістю мають незначну частку в економіці, лише 0,5%. Однак суб'єкти господарювання державного сектору займають значну частку за іншими показниками, це зокрема частка чистого доходу від реалізації продукції, частка середньої вартості оборотних і необоротних активів, частка зайнятих працівників, частка капітальних інвестицій. Тобто державні суб'єкти господарювання є великими за своїми розмірами, створюють досить велику кількість робочих місць, володіє ресурсами та здійснює інвестиції. Загалом частка державного сектору в економіці складає 8%.

Найбільшу присутність державний сектор має у сферах: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; професійна, наукова та технічна діяльність; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; промисловість; добувна промисловість і розроблення кар'єрів. Загалом можемо помітити значні відмінності між розподілом суб'єктів господарювання за сферами у кількісному вимірі та за часткою державного сектору у визначеній сфері

Тобто загалом державний сектор України зосереджений на наданні суспільно важливих послуг та володінні природними монополіями.

Табл. 2.4 – Частка державного сектору у складі економіки за 2020 рік
 *взято за 2020 р. через відсутність даних за 2021-2023 рр.

Вид економічної діяльності	Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки, відсотків	Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки, відсотків	Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки, відсотків	Питома вага середньої кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, відсотків	Питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки, відсотків	* Питома вага державного сектору економіки, відсотків
Усього	0,5	6,6	13,7	11,5	7,7	8,0
у тому числі						
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1,1	31,8	47,0	31,4	51,4	32,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,4	23,3	39,7	49,2	31,3	28,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,5	49,1	56,0	17,8	4,6	25,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,7	4,5	31,5	23,4	41,8	20,6
Промисловість	0,9	10,6	16,0	12,1	12,9	10,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	2,5	3,3	3,5	22,7	1,6	6,7
Інформація та телекомунікації	0,5	1,6	5,6	8,5	2,5	3,7

Продовження таблиці 2.4

Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1,2	3,3	1,5	10,9	1,3	3,6
Переробна промисловість	0,8	2,1	4,5	6,9	0,9	3,0

Джерело: Дані взято з сайту Міністерства економіки України [8].

Розглядаючи частку державних витрат у ВВП України можемо помітити досить високу частку у 2022 – 66% (згідно з даними МВФ)[11]. Цей показник є найбільшим на Європейському континенті – другою країною за часткою державних витрат є Франція (58.34%), третьою – Італія (56.74%). Таку значну частку державних витрат можемо пояснити війною та відповідно збільшенням потреби у витратах на оборону та національну безпеку. Розглядаючи динаміку показника то можемо помітити стрімке зростання частки державних витрат з 2020 року, коли почалася пандемія(збільшилася потреба у державних витратах), по 2022 р. Так у 2019 р. показник складав 41.49%, у 2020 р. склав 45,6%, у 2021 р. 40,6%. Тобто у періоди криз для національної економіки властиво збільшення державних витрат. Водночас в цей період державні видатки перевищують доходи, відповідно відбувається зростання державного боргу. Так протягом 2019-2023 рр. державний борг зріс з 50.4% ВВП до 88.1%. Однак за прогнозами МВФ таке зростання продовжиться до 2025 року та досягне позначки 100.1%, після чого показник почне зменшуватися. Тобто нині зростання державних видатків та державного боргу пов'язано з необхідністю забезпечення національної безпеки та оборони, а відповідно і необхідністю більших видатків за недостатніх доходів.

Дослідити роль державного сектору в економіці можемо за допомогою структури доходів державного бюджету та частка надходжень від державної власності. За доходами бюджету у 2022р. 19,8% надходжень є неподатковими, серед них лише 25,17% є доходами від власності і підприємницької діяльності. Структура доходів від власності і підприємницької діяльності наведена у табл.2.5. У 2018 р. неподаткові надходження складали 17,74%, серед яких 52,93% є надходженнями від власності і підприємницької діяльності. Тобто можемо

помітити зменшення частки надходжень від державної власності. Доходи від власності та підприємницької діяльності включають:

- частину чистого прибутку державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що включають частину чистого прибутку господарських організацій, дивіденди нараховані на акції господарських товариств, надходження від погашення податкового боргу, надходження від підприємств електроенергетичної, неавтогазової та вугільної галузей (у 2018 р. складала 45,58% від загальних надходжень від власності та підприємництва, у 2020 р. – 53,78%)
- кошти, що перераховуються Національним банком України (у 2018 – 51,18% від надходжень від власності і підприємництва, у 2022 р. – 21,55%)
- плата за розміщення тимчасово вільних коштів державного бюджету (у 2018 – 0,36%, у 2022 р. – 0,17%)
- інші надходження (у 2018 – 2,88%, у 2022 р. – 24,5%)

Тобто загалом надходження від державної власності зменшилися протягом досліджуваного періоду, при чому ці надходження мають досить малі розміри. Протягом періоду збільшилася частка частини прибутку та дивідендів від державних суб'єктів господарювання, зменшилася частка надходжень що перераховуються Нацбанком.

Окремо варто розглянути інші надходження від власності. Вони включають наступні доходи: адміністративні штрафи, пеня за порушення термінів розрахунку у сфері зовнішньоекономічної діяльності, плата за експлуатацію газорозподільних систем, Внески на регулювання, які сплачуються суб'єктами господарювання у сфері енергетики і комунальних послуг, тощо. Таке зростання цієї статті доходів пояснюється додаванням до них статті «кошти, отримані у зв'язку з виконанням ЗУ «про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності рф і її резидентів».

Загалом у 2018 р. надходження бюджету складають 928 108,3 млн грн, з них доходи від власності складають 87 170,3 млн грн. Частина чистого прибутку державних та унітарних підприємств, що надходить у держаний бюджет у 2018 складала 39 732,9 млн грн, з них найбільше надходжень від дивідендів (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність – 31 119,3 млн грн. Протягом 2018-2022 рр. доходи від власності не змінилися, частина чистого прибутку, що відраховується до держбюджету зросла на 7 151,4 млн грн, а частка їх у загальних доходах держбюджету зменшилася з 4,3% до 2,6%. Тобто протягом досліджуваного періоду зменшилася роль державних суб'єктів господарювання у формуванні держбюджету.

Табл. 2.5 – Доходи бюджету від власності та підприємницької діяльності.

млн грн	2018	2020	2022	2023
РАЗОМ	928 108,30	1 076 016,60	1 787 395,60	2 671 997,90
неподаткові надходження	164 676,50	212 946,90	346 327,70	991 601,60
доходи від власності та підприємницької діяльності	87 170,30	119 155,90	87 172,30	123 912,30
Частина чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність	39 732,90	70 729,50	46 884,30	35 115,30
Частина чистого прибутку (доходу) господарських організацій (державних унітарних підприємств та їх об'єднань), що вилучається до державного бюджету відповідно до закону	7 713,60	5 599,70	8 798,00	7 510,90
Дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність	31 119,30	25 504,40	38 086,20	27 604,40

Продовження табл. 2.5

надходження від погашення податкового боргу, в тому числі реструктуризованого або розстроченого (відстроченого), із сплати частини чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до державного бюджету відповідно до закону (з урахуванням штрафних санкцій, пені та процентів, нарахованих на суму цього боргу),	0	0,00	0,00	0,00
Надходження від підприємств електроенергетичної, нафтогазової, вугільної галузей дивідендів (доходу), нарахованих на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність	899,9	0,00	0,00	0,00
Надходження від сплати дивідендів (доходу), нарахованих на акції (частки) за результатами фінансово-господарської діяльності у 2019 році акціонерного товариства "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України"	0	39 625,30	0,00	0,00

Джерело: складено на основі даних опублікованих на ресурсі openbudget[20].

Загалом надходження від державної власності складають досить низку частку державних доходів, відповідно державні суб'єкти господарювання не виконують значною мірою функції наповнення держбюджету за рахунок відрахувань з прибутку. Тобто державний сектор економіки виконує більшою мірою функцію забезпечення суспільними благами та регулювання економіки.

2.3 Оцінка ефективності функціонування державного сектору України.

Міністерство економіки здійснює моніторинг та оцінювання держсектору за критеріями, що були розглянуті у розділі 1.

Оцінка результатів діяльності суб'єктів господарювання державного сектору наведена у табл. 2.6. У 2022 р. аналізувалися лише 1984 суб'єктів господарювання, з них лише 136 суб'єктів виявилися ефективними, а це 6,9%. Задовільно було оцінено 316 од. – 15,9%, а неефективними визначено 1532 од. – 77,2%. Загалом протягом 2018-2022 рр. спостерігається зменшення чисельності суб'єктів, що оцінені ефективно або задовільно, натомість значною мірою зростає чисельність неефективних суб'єктів. Також зменшилася чисельність суб'єктів господарювання, які аналізувалися. Таке зменшення аналізованих суб'єктів,

можемо пояснити збільшенням кількості, тих що розташовані на окупованих територіях. Неоцінюються суб'єкти:

- які не здійснювали фінансово-господарську діяльність
- які перебували в стані реорганізації чи ліквідації
- які перебувають за межами території України
- які передані в оренду
- що не надали інформацію (у зв'язку з їх перебуванням в областях, де ведуться бойові дії).

Табл.2.6 – Оцінка результатів діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки.

	К-сть суб'єктів господарювання, що аналізуються	Оцінка результатів діяльності суб'єктів господарювання					
		ефективно	%	задовільно	%	неефективно	%
2018 р.	2286	362	15,8	673	29,4	1251	54,7
2019 р.	2368	230	9,7	623	26,3	1515	64,0
2020 р.	2262	196	8,7	536	23,7	1530	67,6
2021 р.	2163	326	15,1	484	22,4	1353	62,6
2022 р.	1984	136	6,9	316	15,9	1532	77,2

Джерело: складено на основі даних отриманих під час проходження практики[21].

Суб'єкти управління також оцінюються. Загалом у 2022 р. було оцінено 89 суб'єктів управління, 1 суб'єкт управління не аналізувався (Луганської обласної державної адміністрації), дані наведені у таблиці 2.7. Загалом суб'єкти управління оцінюються за 4 критеріями: фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання, кількість затверджених фінансових планів працюючих суб'єктів господарювання, кількість укладених контрактів з керівниками працюючих

суб'єктів господарювання, відсутність заборгованості з виплати заробітної плати. Детальніше ці критерії описані в розділі 1.

Відповідно до оцінки ефективності управління, у 2022 р. лише 10 суб'єктів управління здійснювали ефективне управління об'єктами державної власності, 33 – задовільно, 45 – негативно. Загалом протягом досліджуваного періоду зменшилася кількість позитивно-оцінених суб'єктів управління на 12 (з 22 до 10). Кількість суб'єктів задовільно-оцінених загалом зменшилася на 3 од. з коливаннями протягом 2019-2022 рр. Кількість незадовільно-оцінених суб'єктів управління зросла на 22 од.

Табл.2.7 – Оцінка ефективності управління об'єктами державної власності за 2018-2022рр.

рік	загальна кількість суб. Управл	кількість тих, що не оцінювалися	кількість тих, що оцінювалися	позитивне	задовільне	негативне
2018	92	4	88	22	39	23
2019	90	3	87	16	39	29
2020	91	4	87	14	33	36
2021	91	2	89	13	44	30
2022	90	1	89	10	33	45

Джерело: складено на основі даних отриманих під час проходження практики[21].

Як ми з'ясували у попередньому пункті, державний сектор загалом має частку 8%. Ця частка значно різниться в залежності від показника оцінювання частки. Так суб'єкти господарювання державного сектору мають частку в економіці 0,5%, натомість державний сектор має значну частку за показниками зайнятих працівників, виручки від реалізації продукції, вартості оборотних та необоротних активів, капітальних інвестицій, при чому значна частина державних суб'єктів господарювання є непрацюючими. Тобто суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність мають значні масштаби, значні обсяги виробництва та виконують вагомому соціальну функцію, надаючи робочі місця.

За оцінками ефективності, серед працюючих підприємств значна частина є неефективно оціненою. Через неефективну оцінку суб'єктів господарювання,

суб'єкти управління також оцінені значною мірою як неефективні. Зменшення ефективності фінансово-господарської діяльності відбувається внаслідок погіршення результатів діяльності підприємств, зокрема збільшення заборгованості заробітної плати, зменшення чистого фінансового результату, невиконання фінансових планів.

Висновки до розділу 2:

Отже, загалом державний сектор України характеризується наступними особливостями:

1) Велика кількість суб'єктів господарювання державної форми власності, значна частка з яких є непрацюючими (49,6% у 2022 р.). Ці непрацюючі підприємства є баластом для державного бюджету, тому гостро стоїть питання їх приватизації.

2) Наявність великої кількості суб'єктів господарювання, які не виконують важливої соціальної функції, не забезпечують виробництво суспільних благ та не мають обумовлених причин перебувати у державній власності. Такі підприємства є радянським спадком та мають бути приватизовані.

3) Переважна частка державного сектору належить трьом видам діяльності: професійна, наукова та технічна діяльність; сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; переробна промисловість. Їм трьом разом належить 62,6% всіх суб'єктів господарювання. Тобто у цих трьох сферах наявна висока концентрація державних суб'єктів господарювання.

4) Частина територій України знаходяться під окупацією, що ускладнює збір та аналіз інформації щодо суб'єктів господарювання, розташованих на цих територіях.

5) Незначна частка суб'єктів господарювання є господарськими товариствами, переважну частку мають державні підприємства (91,7%).

6) Поширеність корупції у державному секторі, що сприяє неефективному використанню об'єктів державної власності та прийняттю неефективних управлінських рішень.

7)Управління державною власністю відбувається на трьох рівнях: суб'єктами господарювання, суб'єктами управління, Мінекономіки, тобто наявна певна ієрархічність в управлінні.

8)За показниками доходів бюджету державний сектор відіграє незначну роль у наповненні бюджету країни фінансовими ресурсами, незважаючи на велику кількість суб'єктів господарювання державного сектору, що ми можемо пояснити високою часткою непрацюючих та збиткових підприємств. Однак не зважаючи на це, стратегічні суб'єкти господарювання та підприємства оборонно-промислового комплексу здійснюють виробництво необхідних суспільних благ, тому необхідні для забезпечення функціонування держави.

9)Загалом було проаналізовано державний сектор за показниками фінансово-господарської діяльності, частки держсектору та надходжень до державного бюджету, однак варто зважати на вироблювану продукцію окремим підприємством, її значення для країни та особливостей конкретного підприємства. За показниками фінансово-господарської діяльності державні суб'єкти господарювання зменшують кількість зайнятих працівників, однак наявна досить висока заборгованість виплати заробітної плати. Також зростає кредиторська та дебіторська заборгованість. Загалом у періоди криз, а саме у 2020 та 2022, державний сектор має гірші показники фінансово-господарської діяльності порівняно з іншими роками.

10)За показником частки державного сектору в економіці, можемо помітити незначну частку суб'єктів господарювання державного сектору, однак значну частку інших показників, при чому значна кількість суб'єктів є непрацюючими. Тобто незначна частка працюючих підприємств відіграє значну роль у виробництві продукції.

11)За оцінкою ефективності результатів діяльності суб'єктів господарювання більшість суб'єктів оцінені як неефективні (77,2%), 15,9% є задовільними і лише 6,9% ефективними.

12)Управління об'єктами державної власності також більшою мірою є неефективним. З 89 оцінюваних суб'єктів управління 45 оцінені негативно, 33 задовільно і лише 10 позитивно.

РОЗДІЛ 3: Можливості підвищення ефективності державного сектору підвищення ефективності державного сектору.

3.1 Аналіз державної політики у сфері управління державною власністю

Нині в Україні суб'єкти господарювання проходять 2 шляхи управління об'єктами державної власності. З одного боку проходить приватизація об'єктів державної власності, а ті, що не підлягають приватизації, проходять процес корпоратизації.

Рішення щодо реорганізації казенних підприємств приймає Кабінет Міністрів України, він же і погоджує реорганізацію стратегічних підприємств. Рішення реорганізації інших об'єктів державної власності приймають інші уповноважені органи управління.

Процес приватизації регулює ЗУ «Про приватизацію державного і комунального майна». Цей закон і визначає об'єкти державної власності, що не підлягають приватизації, до них відносять необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України. Загалом закон визначає 47 груп об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації.

Також під приватизацію підпадають об'єкти, що належать органам влади, не забезпечують виконання зазначеними органами встановлених законодавством завдань. А також може бути приватизованим майно, не використовуване у виробничій діяльності, що є частиною єдиного майнового комплексу, який не підлягає приватизації.

Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України затверджує перелік об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації, відповідно до таких ознак[23,ст.4,п.5]:

- об'єкти, що забезпечують національну безпеку України або приватизація яких створює істотні ризики для безпеки держави

- об'єкти соціально-культурного призначення, що забезпечують задоволення відповідних потреб суспільства, які не можуть бути повністю задоволені підприємствами, що перебувають у приватній власності, зокрема національні заклади культури.

Приватизація класифікується за масштабом об'єктів на малу та велику. Мала приватизація включає єдині майнові комплекси, об'єкти соціо-культурного призначення, об'єкти незавершеного будівництва, пакети акцій, окреме майно, нерухомість, рухоме майно, балансова вартість яких до 250 млн грн. Велика приватизація включає єдині майнові комплекси та пакети акцій, балансова вартість яких від 250 млн грн[25, ст.5].

Також закон визначає повноваження державних органів приватизації (органи приватизації – це Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва у районах і містах, органи приватизації в Автономній Республіці Крим, органи приватизації територіальних громад), визначає обмеження для покупців, повноваження комітету Верховної Ради, порядок і способи приватизації. Рішення щодо приватизації об'єкта державної власності ініціює орган приватизації, уповноважений орган або суб'єкт управління. Велику приватизацію затверджує Кабінет Міністрів. Малу приватизацію затверджує Фонд державного майна. Приватизацію комунального майна ухвалює місцева рада.

Корпоратизація – це перетворення державних унітарних комерційних підприємств в акціонерні товариства, 100 відсотків акцій яких належить державі. Засновником такого акціонерного товариства визнається відповідний суб'єкт управління. Перетворення державного унітарного підприємства у акціонерне проводиться відповідно до порядку «Перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство» затвердженого Кабінетом Міністрів України. Відповідно до цього порядку суб'єкт управління подає до Мінекономіки пропозицій щодо перетворення підприємства та графіка його проведення. В свою чергу Мінекономіки формує перелік підприємств, що підлягають перетворенню та затверджує графіки проведення перетворень. Суб'єкт управління формує комісію, яка розроблює проект перетворення та існує до дня

державної реєстрації акціонерного товариства. Проводиться оцінка майнового комплексу. Комісія готує проект статуту акціонерного товариства, що приймається суб'єктом управління. Далі проходить процес державної реєстрації, затвердження суб'єктом управління ради директорів або наглядової ради та подання інформації до Мінекономіки інформації про їх склад[24, п.5].

Корпоратизація проводиться у тих випадках, коли об'єкт державної власності не може бути приватизований. Вона необхідна: для залучення інвестицій, для підвищення ефективності державного управління, підвищення прозорості та контролю, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Корпоратизація державних підприємств проводиться з метою впровадження системи корпоративного управління у суб'єктах господарювання державного сектору економіки за принципами і рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку (про ці принципи було згадано у першому розділі). Корпоратизація, зокрема передбачає удосконалення порядку призначення членів наглядової ради та Голів правління. Задля покращення системи корпоративного управління в ДП у 2014 році в Україні були запроваджені вимоги щодо призначення незалежних членів наглядової ради.

Тож, Українське законодавство визначає 2 шляхи розвитку державних суб'єктів господарювання: приватизація або залишення у державній власності і корпоратизація. Це підвищує можливості для розвитку державних підприємств, допомагає позбуватися непотрібних об'єктів державної власності або оптимізувати роботу стратегічних. Корпоратизація державних підприємств є способом підвищення ефективності роботи державного сектору, шляхом підвищення прозорості та підзвітності їх роботи, забезпечення ефективного управління державними підприємствами, залучення приватних інвестицій у державні підприємства, підвищення конкурентоспроможності ДП.

В умовах України необхідним є проведення обох процесів одночасно. Приватизація необхідна, щоб позбутися непрацюючих суб'єктів господарювання, які не є необхідними для економічного розвитку, що дозволить позбутися зайвих витрат для державного бюджету, залучити інвестиції у конкретний об'єкт

державної власності, сприятиме модернізації процесу виробництва, зростанню виробництва товарів і послуг, залучить додаткові надходження до бюджету, за рахунок сприяння подальшому зростанню податкових надходжень.

Корпоратизація передусім необхідна для стратегічних та важливих суб'єктів господарювання, перебування у державній власності яких є необхідним задля забезпечення національної безпеки, виробництва суспільних благ, уникнення влади монополії, виконання державою своїх функцій, тощо.

Вагомою загрозою для проведення процесу приватизації є корупційна складова. Україна проходить довгий шлях приватизації від неефективного чітко невизначеного процесу до відкритого та доступного аукціону. На початку становлення вільного ринку процес приватизації проходив без чітко визначеного процесу, був недостатньо прозорим і супроводжувався корупцією. Нині ж процес приватизації має чітко визначену процедуру, доступність та відкритість завдяки системі електронних торгових систем.

Іншим способом використання об'єктів державної власності є оренда державного майна. Оренда держмайна передбачає передачу майна, що перебуває у державній власності, у тимчасове платне користування приватним юридичним чи фізичним особам. Передача майна в оренду може здійснюватися через онлайн-аукціони або без проведення онлайн аукціонів пільговим категоріям орендарів. Під оренду можуть підпадати всі об'єкти державної власності (будівлі, комплекси будівель, єдині майнові комплекси, транспортні засоби, обладнання, тощо), крім визначених законодавством єдиних майнових комплексів, об'єктів, що забезпечують виконання державою своїх функцій забезпечують обороноздатність держави, її економічну незалежність, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України.

Передача майна в оренду має певні переваги порівняно з приватизацією: В такому разі держава не втрачає право власності на майно, має більший ступінь контролю над об'єктом власності та можливість встановлення умов його експлуатації, забезпечення доходу у державний бюджет, можливість відновлення контролю у разі неефективного використання майна, може бути використане у

випадку неможливості його приватизації. Однак оренда є менш ефективною для стимуляції інвестицій та обмежує розвиток і модернізацію об'єктів власності.

Оренда державного майна є альтернативою його приватизації, для тих об'єктів, що не можуть бути передані для приватизації або можуть бути передані лише на короткий період часу. Оренда може підвищити ефективність використання майна та підвищити його вартість, внаслідок короткострокових інвестицій приватних осіб та ефективного управління протягом періоду оренди.

Приватизація державного майна почалася в 1990-х рр. однак значно сповільнилася до 2013 р. У 2018 р. було прийнято ЗУ «Про приватизацію державного і комунального майна», який містив положення стосовно прозорості та порядку виконання окремих транзакцій, а також забезпечував гарантії для інвесторів. ДП підприємства були поділені на 3 групи: що залишаються в державній власності, підприємства, що підлягають приватизації та підприємства, що підлягають ліквідації. Тоді був намір залишити тільки 300 суб'єктів державної власності, однак у 2020 р. було визначено вже 600 ДП, що залишаються в державній власності[22,с.137]. Водночас законодавство визначає «стратегічно важливі підприємства», у 2021 р. такими визначалося 300 ДП. Тобто в законодавстві закріплені 2 групи ДП щодо яких неможлива приватизація, що створює певну невизначеність щодо того, які саме підприємства мають залишатися в державній власності.

Зі звітів «про результати моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності» можемо отримати інформацію про перебіг процесу корпоратизації в державному секторі протягом 2018-2022 рр.[25]

У 2018 р. 11 суб'єктів управління прийняли рішення щодо створення наглядових рад на 51 підприємстві, 67 суб'єктів управління визначилися щодо недоцільності створення наглядових рад на підприємствах. Загалом протягом року було утворено наглядові ради у 9 державних компаніях; попередньо розпочаті конкурсні відбори претендентів на посади незалежних членів наглядових рад у 3 держпідприємства та 8 господарських товариств; на 21 підприємстві питання формування складу наглядових рад знаходиться на різних етапах її створення.

У 2019р. продовжилися конкурсні відбори на посади членів наглядових рад та керівників особливо важливих для економіки підприємств, було прийнято рішення про створення наглядових рад на 51 підприємстві, з яких утворено наглядові ради у 10 державних компаніях.

У 2020 р. урядом продовжуються реформа корпоративного управління щодо приведення системи управління суб'єктів господарювання державного сектору економіки до стандартів корпоративного управління. Було схвалено план заходів щодо реформування управління для ТОП 15 державних компаній. Прийнято рішення про створення наглядових рад на 68 підприємствах, з яких утворено наглядові ради з незалежними членами у 12 державних компаніях.

У 2021 році корпоратизація торкнулася ТОП 15 державних компаній, а саме НАК «Нафтогаз України», АТ «ДПЗКУ», ПрАТ «Укргідроенерго», ДП «МА «Бориспіль», ДП «АМПУ», НЕК «Укренерго», АТ «Укрзалізниця», АТ «Укрпошта», Поліграфкомбінат «Україна», ДП «НАЕК «Енергоатом», АТ «ДАК «Автомобільні дороги України», АТ «Аграрний фонд», Украерорух, ТОВ «Оператор ГТС України», ДК «Укроборонпром». Ці компанії було реформовано відповідно до стандартів корпоративного управління ОЕСР, а саме: приведено у відповідність до оновленого законодавства статуту, затверджено політики власності 15 державних компаній, затверджено ключові показники ефективності діяльності наглядової ради для 9 державних компаній, затверджено індивідуальні плани з корпоративного управління 11 державних компаній.

Також у 2021 р. на електронні аукціони виставлено 454 об'єкти малої приватизації. Відбулися аукціони з продажу 340 об'єктів. Шляхом викупу продано 21 об'єкт. Від приватизації державного майна до державного бюджету надійшло 12000 млн грн. Протягом 2021 року переліки об'єктів малої приватизації доповнено 522 об'єктами, на кінець звітного періоду переліки об'єктів малої приватизації налічували 1 375 об'єктів.

У 2022 році цей процес був призупинений на певний час. Загалом протягом 2022 р. відбулося припинення юридичної особи по 111 суб'єктах господарювання державного сектору економіки, здійснено державну реєстрацію 21 юридичної

особи державної форми власності (новостворені), з метою подальшої приватизації було передано до Фонду державного майна України 184 суб'єкта господарювання.

Загалом варто відзначити, що в державному секторі відбуваються позитивні зміни, зокрема приватизація та корпоратизація державних суб'єктів господарювання. Цей процес потребує проходження певних етапів та потребує певного часу. Протягом 2020-2021 рр. було реформовано управління в найбільших 15 державних компаніях. Цей процес був призупинений у 2022 р., однак він був продовжений. У 2023 році також було змінено управління в ряді державних підприємствах.

3.2 Напрямки удосконалення політики управління державною власністю.

Для визначення шляхів підвищення ефективності державного сектору необхідно виявити основні негативні та позитивні тенденції у державному секторі.

Наявна велика кількість суб'єктів господарювання державної форми власності. Наявна значна чисельність непрацюючих та тих, що не подають інформацію про фінансово-господарську діяльність. Значна частина з суб'єктів господарювання можуть бути приватизовані, оскільки не є стратегічними підприємствами, не забезпечують національної безпеки, не здійснюють забезпечення суспільними благами.

Загалом в державному секторі спостерігається поступове скорочення суб'єктів господарювання. Однак наявна і негативна тенденція до збільшення збиткових та непрацюючих суб'єктів господарювання, що зменшує ефективність роботи державного сектору.

Частка державного сектору економіки поступово зменшується з 8,9% у 2018 р. до 8% у 2022 р.

Також спостерігається збільшення у 2020-2022 рр. кількості суб'єктів господарювання щодо яких відсутня інформація. Частина цих суб'єктів знаходяться на окупованих територіях, інша частина не здійснює подання звітів про фінансово-господарську діяльність. Значна частина суб'єктів управління не здійснює подання узагальнених звітів до електронної бази даних.

Також наявна тенденція до погіршення фінансово-господарських показників та соціально-економічних показників, це зокрема зростання заборгованості з виплати заробітної плати навіть у прибуткових суб'єктів господарювання, зростання загальної кредиторської та дебіторської заборгованості, зменшення показника власного капіталу. Державний сектор досить сильно реагує на зміну економічної ситуації, зокрема у 2020р. та 2022 сильно змінюється показник заборгованості заробітної плати та чистий фінансовий результат.

Загалом більшість суб'єктів господарювання державного сектору економіки визнано неефективними – це 77,2% у 2022 р., при чому їх частка зростає протягом періоду. Частка ефективних та задовільних скорочується.

Ефективність управління об'єктами державної власності також скорочується. Більшість суб'єктів управління оцінюються негативно.

Щодо надходжень до державного бюджету від власності та підприємницької діяльності мають незначну частку. При чому надходження від суб'єктів господарювання державного сектору скорочується протягом 2018-2022 рр.

Міністерство економіки після оцінки ефективності роботи державного сектору формує звіт про результати моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності, в якому формує пропозиції підвищення ефективності державного управління об'єктами державної власності. Ці пропозиції доручаються суб'єктам управління, окремим органам державної влади, господарським товариствам державного сектору, керівникам суб'єктів господарювання.

Проаналізувавши звіти міністерства економіки за 2018-2022 рр., можемо помітити, що ці пропозиції переважно повторюються з року в рік, серед них можемо виокремити[25]:

- 1) Забезпечити подання до Мінекономіки інформаційно-аналітичних матеріалів про ефективність управління об'єктами державної власності

2) Забезпечити наповнення єдиної бази даних електронної звітності суб'єктів господарювання державного сектору економіки та узагальнення/консолідацію зазначених звітів

3) Завершити здійснення заходів щодо утворення наглядових рад на державних підприємствах та господарських товариствах, утворення яких є обов'язковим відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 142

4) Проаналізувати причини виникнення заборгованості із виплати заробітної плати та вжити заходи щодо їх усунення.

5) Забезпечити проведення щорічних незалежних аудиторських перевірок фінансової звітності суб'єктів господарювання

6) Проводити призначення керівників суб'єктів господарювання виключно на конкурсній основі з урахуванням вимог постанови Кабінету Міністрів України від 03.09.2008 № 777

7) Забезпечити надходження до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державних та дивідендів господарських товариств.

8) Розглянути доцільність перебування на посаді керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, результати фінансово-господарської діяльності яких оцінена «неефективно».

9) Забезпечити здійснення заходів з передачі державних підприємств із сфери управління суб'єктів управління до сфери управління Фонду державного майна з метою їх подальшої приватизації.

10) Розглянути доцільність ліквідації непрацюючих суб'єктів господарювання. Вжити заходів щодо прискорення реорганізації (ліквідації) суб'єктів господарювання, щодо яких вже прийняті такі рішення.

У всіх звітах наявні пропозиції, які мають підвищити ефективність управління, однак, оскільки такі пропозиції повторюються у кожному щорічному звіті, можемо визначити, що це є стандартизованими дорученнями, які або не виконуються, або не призводять до підвищення ефективності або вирішення

проблеми у державному секторі. Серед інших пунктів цих доручень наявні уточнення до окремих суб'єктів управління, що все ж також стосується питань подання звітності та інформаційно-аналітичних матеріалів до Мінекономіки. Тобто пропозиції у звітах Міністерства економіки стосуються переважно забезпечення вчасного подання даних, внесення даних до держаної електронної бази, здійснення приватизації або ліквідації неефективних підприємств, призначення керівників, проведення аудиторських перевірок. У додатках до звітів містяться пропозиції щодо проведення державного фінансового аудиту або інспектування суб'єктів господарювання, показники яких сильно погіршилися за останній рік.

Україна співпрацює з ОЕСР, задля вдосконалення сфери державного управління та розвитку економіки. У 2014 році було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо поглиблення співробітництва, а у 2015 р. підписано план заходів з реалізації Меморандуму, перегляд якого було здійснено Урядом України та ОЕСР у 2019 році з метою врахування нових політичних пріоритетів. Цей план включає 3 основні складові: боротьбу з корупцією, державне управління та верховенство права, інвестування та бізнес клімат[26,с.1]. ОЕСР підтримує реформу корпоративного управління державними підприємствами.

ОЕСР в результаті огляду корпоративного управління державних підприємств у 2021 р. надало висновки та рекомендації щодо корпоративного управління ДП. Можемо виділити наступні основні результати огляду[22,с.257]:

- Україна зробила кілька кроків до реформування корпоративного управління у найбільших ДП та узгодження своєї практики з Керівними принципами ОЕСР.
- Були прийняті зміни до законодавства, зокрема Закону «Про управління об'єктами державної власності», що вимагали більшої прозорості та розкриття інформації ДП.
- Реформа корпоративного управління досі залишається на початковій стадії. З одного боку, реформаторські зусилля попередніх урядів часом були фрагментарними, часто залишалися незавершеними, а в деяких випадках навіть

зворотними. Багато законодавчих вимог та встановлених документів політики не виконуються або порушуються.

- 86% ДП перебувають у державній власності та існують як унітарні підприємства.
- Велика кількість органів влади, що здійснюють права власника, одночасне виконання міністерствами та іншими державними установами функції власника суб'єкта формування політики та регулятора.
- Наявність суперечливого тлумачення закону, застосування додаткових винятків та суперечливих положень
- Сповільнення процесу реформування у зв'язку з пандемією.
- Викає занепокоєння щодо довгострокової політичної готовності та здатності виконувати Керівні принципи ОЕСР
- Залишається високий ризик того що політики та особи, які керуються власними інтересами, приймають політично вмотивовані рішення за рахунок результатів діяльності ДП.

Зважаючи на ці проблеми ОЕСР висунуло короткострокові та довгострокові пріоритети, щоб допомогти Україні краще узгодити свою практику з Керівними принципами. Серед них короткострокові пріоритети[22,с.258]:

- Усунути невідповідність законодавчої та нормативної бази.
- Продовжити реформу корпоративного управління в перших 15 ДП.
- Застосовувати найкращі практики щодо прозорості та розкриття інформації в економічно важливих ДП та вдосконалювати звітність.
- Розробити комплексну політику власності з чіткими обґрунтуваннями державної власності
- Держава повинна забезпечити, щоб управління ДП здійснювалося прозоро та підзвітно.
- Повернутися до практики підготовки річної агрегованої звітності, одночасно оновлюючи платформу ProZvit.

- Професіоналізація функцій державної власності як засіб боротьби з корупцією, уникнення надмірного політичного втручання та зайвого повсякденного втручання в діяльність ДП

Довгостроковими пріоритетами визначено[22,с.262]:

- Створення централізованого органу координації власності.
- Забезпечення рівних умов з приватними компаніями.
- Продовження змін антикорупційного регулювання.
- Проведення реформування решти портфеля ДП

Загалом варто зазначити, що реформування державного сектору економіки України здійснюється в правильному напрямку, однак цей процес здійснюється з певними недосконалостями та помилками. Оскільки звіт ОЕСР було опубліковано у 2021 р., нині певні аспекти управління ДП могу бути змінено, однак загальний напрямок руху реформування має залишатися сталим.

Питання покращення ефективності суб'єктів господарювання державного сектору потребує вироблення комплексних рішень, що стосуватимуться як заходів підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, так і приватизації або здачі в оренду об'єктів державної власності, що є непрацюючими або їх перебування у державній власності є невиправданим. Разом з тим варто збільшити контроль за діяльністю суб'єктів управління та унеможливити корупційні явища у державному секторі, підвищити показник подання звітностей суб'єктами управління. Неподання звітностей до Міністерства економіки унеможлиблює аналіз показників функціонування державного сектору, визначення негативних тенденцій у державному секторі та розроблення ефективних управлінських рішень.

Загалом державний сектор економіки України нині проходить процеси приватизації та корпоратизації, що сприяє підвищенню ефективності роботи державного сектору.

Завдяки продовженню процесу приватизації відбувається зменшення кількості об'єктів державної власності, в тому числі незавершене будівництво, закинуті та непрацюючі підприємства.

Також, необхідно збільшувати ефективність управління державного сектору. Державні підприємства потребують залучення інвестицій, ефективного управління та використання ресурсів, контролю за рухом коштів.

Загалом для підвищення ефективності роботи державного сектору необхідно:

- забезпечення впровадження принципів Корпоративного управління ДП за допомогою використання рекомендацій ОЕСР.
- здійснити приватизацію непрацюючих суб'єктів господарювання.
- здійснити приватизацію суб'єктів господарювання, що не здійснюють виробництво суспільних благ, не забезпечують функціонування держави чи захист національної безпеки, не є природними монополіями, тобто тих суб'єктів господарювання, перебування у державній власності яких не є обґрунтованим та не є необхідним. Приватизація державного майна сприятиме модернізації державної власності, розвитку виробництва, приватних інвестицій, що забезпечить зростання виробництва, кількості робочих місць, обсягу капітальних інвестицій.
- здійснити реформування управління суб'єктів господарювання державного сектору та підвищити контроль за використанням фінансових ресурсів та моніторинг ефективності функціонування державних підприємств.
- Забезпечити вчасне подання звітностей до Міністерства економіки для здійснення моніторингу

Процес приватизації сприяє скороченню кількості об'єктів державної власності, однак проблема неефективності державного сектору залишається актуальною. Це відбувається, зокрема через відсутність комплексного підходу до реформування державного сектору та формування ринкового середовища. Приватизація державного майна має відбуватися у комплексі з іншими заходами, які сприяли б розвитку конкурентного середовища, ці заходи включали б

забезпечення правового середовища, застосування ставок оподаткування, державні замовлення, облікові ставки кредитування, обмеження і пільги. І при цьому, за допомогою чіткого визначення політики власності, стратегічні державні суб'єкти господарювання залишалися б у державній власності, а за допомогою впровадження принципів корпоративного управління держава не лише зберегла б вплив на ці ДП, а підвищила б ефективність та прозорість управління, що допоможе залучити інвестиції та підвищити конкурентоспроможність державного сектору.

Висновки до розділу 3:

1) В державному секторі відбуваються позитивні зміни, зокрема приватизація та корпоратизація державних суб'єктів господарювання. Цей процес потребує проходження певних етапів та потребує певного часу. Протягом 2020-2021 рр. було реформовано управління в найбільших 15 державних компаніях. Цей процес був призупинений у 2022 р., однак він був продовжений. У 2023 році також було змінено управління в ряді державних підприємств.

2) В державному секторі спостерігаються негативні тенденції до погіршення показників фінансово-господарської діяльності, збільшення непрацюючих суб'єктів господарювання, зростання проблеми отримання звітностей щодо суб'єктів господарювання, збільшення кількості неефективних суб'єктів господарювання. Також досить повільно перебігає процес реформування державної власності. Зокрема процес корпоратизації, торкнувся незначної частки ДП, а приватизація була сповільнена у 2022 р. у зв'язку з повномасштабною війною.

3) ОЕСР у 2021 році відмітило позитивні кроки України в управлінні ДП, однак наголосило на певних негативних аспектах, це зокрема: фрагментарні та незавершені рішення, невиконання або порушення законодавчих реформ, недосконалість законодавства та його суперечливе тлумачення, високий ризик корупційних явищ.

4) Рекомендації в щорічних звітах про результати моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності повторюються з року в рік та стосуються переважно забезпечення вчасного подання даних, внесення даних до

держаної електронної бази, здійснення приватизації або ліквідації неефективних підприємств, призначення керівників, проведення аудиторських перевірок, які не сприяють підвищенню ефективності управління ДП.

5) Питання покращення ефективності суб'єктів господарювання державного сектору потребує вироблення комплексних рішень, що стосуватимуться як заходів підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, так і приватизації або здачі в оренду об'єктів державної власності, що є непрацюючими або їх перебування у державній власності є невиправданим. Разом з тим варто збільшити контроль за діяльністю суб'єктів управління та унеможливити корупційні явища у державному секторі, підвищити показник подання звітностей суб'єктами управління. Неподання звітностей до Міністерства економіки унеможливорює аналіз показників функціонування державного сектору, визначення негативних тенденцій у державному секторі та розроблення ефективних управлінських рішень.

6) Для підвищення ефективності функціонування державного сектору можуть бути виконані наступні кроки: продовження співпраці з ОЕСР для запровадження Керівних принципів управління, здійснення приватизації непрацюючих суб'єктів господарювання та тих суб'єктів господарювання, перебування у державній власності яких не є обґрунтованим та не є необхідним, підвищити контроль за використанням фінансових ресурсів та моніторинг ефективності функціонування державних підприємств, забезпечити вчасне подання звітностей до Міністерства економіки для здійснення моніторингу.

ВИСНОВКИ:

1) Отже, в роботі було проаналізовано показники державного сектору економіки України та розроблені рекомендації щодо підвищення ефективності його роботи.

2) В першому розділі було визначено поняття державного сектору, причини виникнення державного сектору, досліджено теоретичні підходи щодо визначення оптимального розміру державного сектору, досліджено критерії ефективності функціонування, а також досліджено етапи розвитку поглядів на роль державного сектору.

3) У другому розділі здійснено аналітико-дослідницький аналіз ефективності державного сектору економіки України, а саме визначено особливості функціонування державного сектору, досліджено динаміку соціально-економічних показників та показників фінансово-господарської діяльності, була наведена частка державного сектору в економіці, а також проаналізовано доходи державного бюджету від власності і підприємницької діяльності.

4) У третьому розділі здійснено аналіз державної політики у сфері управління державної власності, визначено тенденції розвитку державного сектору, проаналізовано дослідження ОЕСР, на основі якої було розроблено пропозиції щодо покращення роботи державного сектору.

5) Було визначено наступні основні тенденції функціонування державного сектору:

- Наявна велика кількість суб'єктів господарювання державної форми власності. Наявна значна чисельність непрацюючих та тих, що не подають інформацію про фінансово-господарську діяльність.
- Загалом в державному секторі спостерігається поступове скорочення суб'єктів господарювання. Однак наявна і негативна тенденція до збільшення збиткових та непрацюючих суб'єктів господарювання, що зменшує ефективність роботи державного сектору.
- Частка державного сектору економіки поступово зменшується з 8,9% у 2018 р. до 8% у 2022 р.

- Погіршення фінансово-господарських показників та соціально-економічних показників, це зокрема зростання заборгованості з виплати заробітної плати навіть у прибуткових суб'єктів господарювання, зростання загальної кредиторської та дебіторської заборгованості, зменшення показника власного капіталу. Державний сектор досить сильно реагує на зміну економічної ситуації, зокрема у 2020р. та 2022 сильно змінюється показник заборгованості заробітної плати та чистий фінансовий результат.

- Більшість суб'єктів господарювання державного сектору економіки визнано неефективними – це 77,2% у 2022 р., при чому їх частка зростає протягом періоду 2018-2022 рр. Частка ефективних та задовільних скорочується.

- Надходження від власності та підприємницької діяльності скорочується протягом 2018-2022 рр., при чому ці надходження мають незначну частку у державному бюджеті.

6) В результаті дослідження було розроблено рекомендації для підвищення ефективності функціонування державного сектору

- забезпечення впровадження принципів Корпоративного управління ДП за допомогою використання рекомендацій ОЕСР.

- здійснити приватизацію непрацюючих суб'єктів господарювання.

- здійснити приватизацію суб'єктів господарювання, що не здійснюють виробництво суспільних благ, не забезпечують функціонування держави чи захист національної безпеки, не є природними монополіями, тобто тих суб'єктів господарювання, перебування у державній власності яких не є обґрунтованим та не є необхідним. Приватизація державного майна сприятиме модернізації державної власності, розвитку виробництва, приватних інвестицій, що забезпечить зростання виробництва, кількості робочих місць, обсягу капітальних інвестицій.

- здійснити реформування управління суб'єктів господарювання державного сектору та підвищити контроль за використанням фінансових ресурсів та моніторинг ефективності функціонування державних підприємств.
- забезпечити вчасне подання звітностей до Міністерства економіки для здійснення моніторингу

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Управління державним сектором економіки : [навчальний посібник] / Є. Г. Карташов, І. О. Драган, Н. В. Дацій, О. В. Чумак, А. В. Антонов, І. І. Туболець, В. В. Іванюта, О. В. Алейнікова; за заг. ред. професора Є. Г. Карташова. — Київ : Освіта України, 2021. — 330 с.
2. OECD (2019), Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності, редакція 2015 року, OECD Publishing, Paris.
<https://doi.org/10.1787/9789264312906-uk>
3. Економіка державного сектора [Електронний ресурс] : опорн. консп. лекцій / уклад. О. В. Длугопольський. - Тернопіль : ТНЕУ, 2015. - 213 с.
4. Державне регулювання економіки [Текст] : підруч. для студентів ВНЗ / О. С. Сенишин, М. О. Горинь, О. О. Кундицький ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. - 334 с.
5. Економіка суспільного сектору : навч. посіб. / Д. П. Єфремов, Н. В. Федірко. — К. : КНЕУ, 2014. — 351, с.
6. Є. Шульга. Зниження урядових витрат має стати основним критерієм українських реформ. Центр соціально-економічних досліджень «CASE Україна», <https://case-ukraine.com.ua>
7. Наказ "Про затвердження Методики визначення частки державного сектору у складі економіки" : від 20.12.2012 р. № 1466 : станом на 22 трав. 2014 р.
8. Питома вага державного сектору. Електронний ресурс:
<https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikiIs>
9. Закон України "Про управління об'єктами державної власності" : від 21.09.2006 р. № 46 : станом на 27 лип. 2023 р.

10. Інструменти забезпечення ефективності, результативності та якості діяльності органів державної влади/[М. Канвець, Ю. Лихач, А. Кукуля, О. Бутенко, Ю. Єрченко; за редакцією В. Купрія] – К. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2019. – 178 с.

11. Дані МВФ – державні витрати % ВВП, електронний доступ:
<https://www.imf.org/external/datamapper/exp@FPP/UKR?zoom=UKR&highlight=UKR>

12. Історія економіки та економічної думки: навч. Посібник/[С.В. Степаненко(кер. авт. кол.), В.М. Фещенко, С.Н. Антонюк, Н.О. Тимочко та ін.] – К.: КНЕУ, 2009 – 1056 С.

13. Сучасні економічні теорії : навч. посіб. / В. М. Фещенко. — К. : КНЕУ, 217. Кемарська Л. Г. Особливості економічного аналізу діяльності суб'єктів державного сектору. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Серія: Міжнар. екон. відносини та світ. госп-во, Вип. 23, ч. 1. С. 118–122.

14. Наказ "Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності" : від 15.03.2013 р. № 253 : станом на 14 квіт. 2021 р.

15. Постанова "Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності" : від 19.06.2007 р. № 832 : станом на 18 серп. 2021 р.

16. Кемарська Л. Г. Особливості економічного аналізу діяльності суб'єктів державного сектору. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Серія: Міжнар. екон. відносини та світ. госп-во, Вип. 23, ч. 1. С. 118–122.

17. System of national accounts, 2008 : book. United Nations Statistics Division, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank, 2009. 662 p.
18. Про визначення критеріїв віднесення об'єктів державної власності до таких, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : Постанова N 999 від 03.11.2010 р. № Документ 999-2010-п : станом на 3 жовт. 2012 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2010-п#Text>.
19. Індекс сприйняття корупції у світі - 2022. Transparency International Ukraine. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 22.10.2023).
20. Державний веб-портал бюджету для громадян, електронний доступ, URL:
<https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2018&budgetType=NATIONAL>
21. Статистичні дані отримані в Міністерстві економіки під час проходження практики.
22. ОЕСР (2021 р.), Огляд ОЕСР корпоративного управління державних підприємств: Україна, <http://www.oecd.org/corporate/soe-review-ukraine.htm.c>
23. Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 18.10.2018 р. № т 2269-VIII : станом на 2 жовт. 2023 р.
24. Про затвердження Порядку перетворення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство : Постанова від 29.08.2012 р. № 802-2012-п : станом на 27 черв. 2023 р.
25. Звіти «про результати моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності» за 2018-2022 рр.

26. Global Relations Brief. OECD and Ukraine. URL:
<https://www.oecd.org/country/ukraine/>

Ім'я користувача:
Економічної теорії Журба Тетяна
Дата перевірки:
16.05.2024 02:08:10 EEST

ID перевірки: 1016253790
Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
16.05.2024 13:04:07 EEST

ID користувача: 100005720

Назва документа: Шайда А.О._Аналіз ефективності функціонування державного сектору економіки України

Кількість сторінок: 79

Кількість слів: 17428 Кількість символів: 141160

Розмір файлу: 119.32 KB

ID файлу: 1016040266

19.5%

Схожість

Найбільша схожість: 2.52% з Інтернет-джерелом (<https://docs.dtki.ua/ru/doc/v0253731-13>)

18.9% Джерела з Інтернету

579

Сторінка 81

9.62% Джерела з Бібліотеки

222

Сторінка 89

0% Цитат

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

Вилучення цитат вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

14